

בתי נפש

שהשאר אחריו ברכה הגאון
רבי שלמה כהן זצ"ל אבד"ק צילץ
בן הגאון רבי משלם זלמן כהן זצ"ל אב"ד ור"מ פירדא
בעל 'בגדי כהונה', 'משען המים' ו'נחלת אבות'

גיליון כ"ח
שב"ס

פרשת ויצא

בית המדרש חדר א' - בתי נפש - פרשת ויצא

איתא במדרש רבה סדר זו (פרשה ס"ח ז') **ויצא יעקב מבאר שבע, מבארה דשבעתה, שלא יעמוד עלי עשו ויאמר כך היית מרמה בי ונוטל בכורתי, ונמצא מאבד אותה השבעה שנאמר** (בראשית כ"ה ל"ג) **השבעה לי כיום וגו'** עכ"ל. ודקדקו המפרשים למה עלה על דעתו עכשיו יותר שישטום עשו על הבכורה שנעשה מכמה שנים ע"ש.

ונ"ל לבאר היטב, לפי שמצינו במדרש רבה פרשת תולדות (ע"י פרשה ס"ג י"ב) **ביום שמת אברהם אבינו קנה יעקב ממנו הבכורה ואמר לו** (בראשית כ"ה ל"א) **מכרה כיום את בכורתך לי, ומדקדקין נמי המפורשים למה לא היה מהדר יעקב אחריה קודם לכן עד שמת אברהם. ונ"ל לבאר, ואגב נבאר נמי מילת כיום הנאמר במכירת הבכורה, מכרה כיום, וזה צריך ביאור. אבל י"ל על פי שמצינו במדרש רבה פרשת תולדות (ס"ג י"ג) תמן תנינן (זבחים ק"ב:) עד שלא הוקם המשכן היתה עבודה בבכורות, אמר יעקב יהא רשע זה עומד ומקריב, ואקח ממנו הבכורה ע"ש. ואיתא בגמ' דב"ב (ט"ז:) וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כ"ד א'), שלא מרד עשו בימיו ע"ש. ואיתא במדרש רבה (שם) באותו יום עבר עשו על גילוי עריות ושפיכות דמים ע"ש. וזהו שאמר יעקב לעשו **מכרה כיום, ר"ל כיום זה** השתא שעשית עבירות חמורות ונעשה רשע, א"כ הרי רשע פסול לעבודה, ושייך גבך והזר הקרב יומות (במדבר ג' י'), על כן **מכרה בכורתך לי**. ועל זה שפיר השיב עשו **אנכי הולך למות, ר"ל דשייך גבי ידי והזר הקרב יומות, א"כ למה לי הבכורה, וק"ל**.**

אך עדיין מצינו דמעלת בכורה היה בלתי עבודה גם כן כדי ליקח ארץ ישראל, כמ"ש הזרע ברך שני פרשת תולדות, על פי גמ' דב"ב פרק יש נוחלין (קכ"ד:) חלק בכור וחלק פשוט יהינן ליה אחד מצרא ע"ש, וא"כ אם עשו הוא הבכור הרי יגיע לו חלק המעולה שבה, דהיינו הררי ציון שהיו באמצע ארץ ישראל, ומשום הכי יצחק שחשב עשו הוא הבכור רצה לברך אותו מטל השמים ומשומי הארץ, דהיינו בהררי ציון, כמו שנאמר (תהלים קל"ג ג') כטל חרמון שיורד על הר ציון, באופן שיגיע להבכור שני חלקיו ביחד וכדינו אחד מצרא, עכ"ל הזרע ברך הנ"ל ע"ש באריכות.

אמנם מצינו בגמ' דסנהדרין (צ':) מניין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (דברים י"א כ"א) אשר (נשבעתי לאברהם יצחק ויעקב) [נשבע ה' לאבותיכם] לתת להם, לכם לא נאמר אלא להם, מכאן תחייית המתים מן התורה ע"ש, נמצא דעדיין לא נתן כלום לאבות, וא"כ לפ"ז י"ל דארץ ישראל לאו ירושה היא רק מתנה בעבור התורה, כדכתיב (תהלים ק"ה מ"ד) ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו. ולפ"ז זהו נמי אומרו **מכרה כיום, ר"ל כיום זה שמת אברהם ועדיין לא ניתן לו ארץ ישראל, וא"כ לאו אנו יורשים כלל ארץ ישראל, וגם כיום** שנעשה רשע והזר הקרב יומות כנ"ל, ומשום הכי **מכרה בכורתך לי**.

אמנם מצינו במפורשים, דגמ' דסנהדרין הנ"ל קאי למ"ד ארץ ישראל אינה מוחזקת, אבל אי ארץ ישראל מוחזקת, א"כ שפיר הוי ירושה וכבר נתן לאבות כי קנו בחזקה ע"ש. והנה קודם שיצא יעקב מבאר שבע כתיב למעלה (בראשית כ"ה ב') ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וגו' קום לך פדנה ארם וגו' ואל שדי יברך אותך וגו' ויתן לך את

שאנו יורשים אבינו ממילא צריכין לשלם חובת אביהן. ומשום הכי כיון שעתה שבירך אותו יצחק מחדש ואמר לו (בראשית כ"ז ח) ויתן לך ברכת אברהם לרשתך וגו', והיינו שהוא ירושה כנ"ל, וא"כ לפ"ז עלה על לבב יעקב לאמור, לפ"ז שפיר י"ל כיבוד הוא רק משל אב, ומשום הכי כהו עינו של יצחק שנטל שוחד מעשו, והא דנגזר על זרע אברהם שעבוד, היינו כיון דיורשים מחמתיה ארץ ישראל כנ"ל, אבל לא מוכח דמן שמים אסכימו על הברכות, ומשום הכי שפיר ויצא יעקב מבארה של ברכה מפני עשיו כנ"ל וק"ל.

במדרש רבה (פרשה ח' א') איתא וז"ל ר' אבא בר כהנא פתח רגזו ואל תחטאו (תהלים ד' ה'), אמר דוד לפני הקב"ה עד מתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא מפסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא, אמרו בלבבכם על משכבכם, אף אתם לא באתם משתי אחיות, אתם ראו מה עקריכם ודומו סלה, ואף תמר שלקחה יהודה זקינכם לא מפסול משפחה הוא עכ"ל.

ומדקדק הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש ראשון, ד"ה ועפ"ז יובן מאמר רז"ל ברות רבתי) שאם בני דורו היו מתרגזים על דוד ואומרים לו שהוא מפסול רות המואביה, לפי שהם סברי שגם הנקיבות הם בכלל איסור, א"כ מאי הועיל לדוד באומרו שגם הם באים מאיסור שתי אחיות, הרי אותו פגם שווה בכל ונתוסף גם הוא שבא מרות המואביה. ובפרט מה שסיים ואף תמר שלקחה יהודה וגו', פגם זה אין שום דופי לישראל רק לדוד. וגם מאי בעי עוד בזה, הא הוי סגי במה שאמר משתי אחיות עקריכם כנ"ל.

ונ"ל לבאר היטב עפ"י דרוש, עפ"י מה דאיתא בספר מטה אהרן (על הגש"פ, בסוף פיסקא ברוך המקום) שני טעמים דמצינו במדרש שנענש יעקב בדינה, חדא (ע"י ב"ר ע"ט י') שנאמר (בראשית ל"ג כ) ויקרא לו אל אלקי ישראל, אמר הקב"ה אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה קורא לעצמך אל, למחר בתך יוצאה ומזנה. ועוד טעם איתא (ע"י ב"ר פ' ב') משום דכתיב (בראשית ל"ד א') ותצא דינה, בשביל שהיתה יצאנית נעשית זונה, שנאמר (תהלים מ"ה י"ד) כל כבודה בת מלך פנימה. הנהו תרי טעמים הנ"ל תליא בפלוגתא דיבמות (ע"י). אי מואבית מותרת דמואבי ולא מואבית, או גם הנקיבות אסורות. דאיתא בגמ' דיבמות מואבי ולא מואבית, ופריך הגמ' א"כ מצרי ולא מצרית, ומשני התם שאני הכא שמפרש בקרא טעמא דידהו דכתיב (דברים כ"ג ה') על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, שנאמר כל כבודה בת מלך פנימה. וא"כ להך מ"ד דס"ל הא דנענש יעקב בדינה משום שנטל שררה לעצמו, על כרחך לית ליה הך דרש כל כבודה בת מלך וגו', וא"כ ממילא לא אמרינן מואבי ולא מואבית, זה תוכן דבריו של מטה אהרן הנ"ל.

ברכת אברהם [וגו'] לרשתך וגו', א"כ שמע מינה דארץ ישראל הוי ירושה, וכיון דהוי ירושה ממילא לא הוי מכר עשו הבכורה, כי היה לו תועלת גדול ליקח ארץ ישראל דהוי חלק המעולה, ואין מעבירין נחלה אפילו מברא בישא (ב"ב ל"ג:) ומשום הכי שפיר אמר יעקב עכשיו **שלא יעמוד עלי עשו ויאמר כך היית מרמה בי ונוטל בכורתי**, ר"ל שאמרת לו כיון שמת אברהם ממילא לא בא לידו ארץ ישראל ולא הוי ירושה, וזה טעות הוא, ונמצא מאבד אותו שבועה שנאמר **השבועה לי כיום**, ר"ל עיקר השבועה היה כיום שמת בו אברהם ולא ניתן לו עדיין ארץ ישראל, ובאמת זה טעות כי כבר קנה בחזקה וק"ל.

עוד איתא במדרש רבה שם, ר' ברכיה אמר מבארה של ברכה, **שלא יעמוד עלי עשו הרשע ויאמר כך היית מרמה בי ונמצא מאבד יגיעה שגיעה בי אמי** ע"כ. ועל זה נמי יש לדקדק, מתחלה למה היה יעקב שומע לאמו ליטול הברכות מאביו, ולא מתירא שעשו יעמוד עליו, ומיד היה למנוע היגיעה של אמו, ואם לא היה מתירא מעשו מה נולד לו כעת שהיה מתירא. ואי דכתיב (בראשית כ"ז מ"א) וישטום עשו את יעקב על הברכה וגו', זה גופא קשיא, והכי קחשיב יעקב על עשו שהוא צדיק ויעביר על מדותיו וימחול לו הברכות, והוצרך להמתין עד שראה שישטום עשו אותו על הברכה.

ונ"ל לבאר עפ"י מה שמצינו במדרש רבה (פרשה ס"ה ח') למה כהו עינו של יצחק, כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות ע"ש. וא"כ לפ"ז הרי הסכימו מן השמים על זה, ומשום הכי לא היה מתירא יעקב ליטול הברכות תחת עשו, כי ראה שמן שמים אסכימו לזה, וממילא אמר ה' לי ממי אירא. אמנם מצינו עוד טעם במדרש רבה (שם ז') למה כהו עינו של יצחק, בשביל שנטל שוחד מבנו ע"ש. אך המפורשים כתבו, כל זה אי כיבוד אב משל אב ולא משל בן, אבל אי כיבוד הוא משל בן, א"כ לא חטא יצחק בזה, ע"ש בתפארת הגרשוני כמה פעמים מזה ובשאר מפורשים. אמנם לכאורה מוכח דכיבוד הוא משל בן, דהנה הברכת שמואל פ' מסעי הקשה, אי אמרינן כיבוד משל אב, א"כ האיך אמר קב"ה לאברהם על חטאו במה אדע, כי גר יהיה זרעך (בראשית ט"ו י"ג), הא בהגהת האשר"י פרק הכותב (כתובות פ"ט ס"י י"ד) איתא, הא דחוב אביהן נפרעין מהיתומים, תליא בפלוגתא אי הבן חייב לכבד את אביו משלו או לאו, ואי כיבוד הוא משל אב ולא משל בן אינם חייבים לשלם חובת אביהן ע"ש, וא"כ אי כיבוד אינו רק משל אב למה נגזר על זרע אברהם שעבוד מחמת חטאו דהיינו מחמת חובת אביהם, דהא לא היו צריכין לשלם חובת אביהן ע"ש באריכות. וא"כ כיון דמוכח מקושיא הנ"ל כיבוד משל בן, א"כ צריך לומר משום הכי כהו עינו של יצחק, כדי שיעקב יטול הברכות, וא"כ לא היה יעקב שום מורה על ראשו מפני עשו אחיו, כי ה' ב"ה בעזרו כנ"ל.

אך כל זה אי ארץ ישראל לא הוי ירושה, וא"כ כיון דהבן אינו יורש, שפיר אין צריך לשלם חוב של אביו רק אי כיבוד הוא משל בן כנ"ל, אבל אי ארץ ישראל הוי ירושה מאבותינו, א"כ ממילא כיון

ודרשינן כל כבודה וגו', דלמא לעולם לא דרשינן הך דרש וא"כ ממילא הנקיבות נמי אסורות כנ"ל, והא דנענש יעקב בדינה היה מחמת איחור נדרים כנ"ל. לזה מסיים שפיר ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם מפסול משפחה הוי, והאיך בא ואמר (בראשית ל"ח ו') צדקה מכוני, ואדרבה הגדיל החטא מאד, אלא ודאי צ"ל הא דאמר צדקה ממני היינו אני במקום יבום קאתי כנ"ל, וא"כ לפ"ז ממילא מוכח דקודם מתן תורה לא יצאו מכלל בני נח כנ"ל, וא"כ ממילא לא חל עונש כלל על יעקב מחמת איחור נדרו, דבן נח אינו מצווה על זה כנ"ל. וגם מחמת שנוטל שררה לעצמו ג"כ ליכא למימור, כיון שקב"ה קרא לו אל מכח שנשא שתי אחיות כנ"ל באריכות. אלא ודאי צ"ל משום הכי נענש יעקב בדינה, כיון שיצאה וכתוב כל כבודה וגו' כנ"ל, וממילא מואבית ולא מואבית, דאין דרכה של אשה לקדם דכתיב כל כבודה כנ"ל, וא"כ גם אנכי לאו מפסול משפחה בא וכנ"ל, וק"ל. (ועיין עוד לקמן סדר וישלח).

ויצא יעקב. ואיתא במדרש רבה סדר זו פרשה ס"ח (סי' א') וז"ל, ר' פנחס בשם רבי הונא ב"ר פפא פתח (משלי ג' כ"ג-כ"ד) **אז תלך לבטח, זה יעקב דכתיב ויצא יעקב, אם תשכב לא תפחה, מעשו ולבן, ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא** עכ"ל. והנה יש לדקדק, מה קשה ליה בהך פרשה דקדריש ופתח בהך קרא אז תלך לבטח וגו'. גם ביותר קשה הא דאמר וערבה שנתך וישכב במקום ההוא, האיך ידעינן עדיין דערבה שנתו בשכיבה זו, ואי משום דראה מראות הסולם וה' נצב עליו וגו', א"כ היה לו לומר ולסיים ויחלום וגו' וה' נצב עליו, ומלשנא דמדרש משמע מן הך וישכב במקום ההוא מוכח דערבה שנתו, וזה צריך ביאור.

וכדי לבא, נקדים מה דאיתא במהרש"א בחדושי אגדות סוף פ"ק דמגילה (י"ז. ד"ה הוה יעקב מוטמן), אף דכבר כתיב לעיל (כ"ח ז') וישמע יעקב וילך פדנה ארם, וא"כ למה לי עוד ויצא יעקב, היינו דבית המדרש של שם ועבר היה בבאר שבע, ומשום הכי הזכיר הכתוב יציאת יעקב שני פעמים, כי תחלה הזכיר ענין יציאתו מבית אביו ששלחו ללכת אח"כ לפדן ארם, ושוב הזכיר יציאתו מבאר שבע, היינו מבית המדרש של שם ועבר שהיה בבאר שבע. למדנו מדברי מהרש"א הנ"ל, ויצא יעקב מבאר שבע היינו מבית המדרש של שם ועבר וכנ"ל.

והנה הא דהלך כעת דווקא לבית המדרש שם ועבר, י"ל עפ"י שהיה לו כעת שני דאגות ליעקב אבינו, אחת להרחיק נדוד מארץ ישראל לחוץ לארץ, וכל הדרכים בחזקת סכנה כנודע (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד), ועוד שיהיה ניצול מבעלי הבחירה, כמו מעשו שבאמת רדף אבתריה כדאיתא במדרש, וגם מבית לבן הרמאי שהם בעלי הבחירה, וקשה לשנות הבחירה (וכדאיתא במפורשים שזהו היה עיקר הנס בימי אחשוורוש והמן שנשתנו בחירתו ונהפכו לאוהבים לישראל אשר היו

והנה בציוני (פרשת אחרי, ד"ה עוד בסוד וכו') מצינו תירוץ על שתי אחיות שנשא יעקב, דהא טעם איסור עריות הוא משום דלמעלה מזווגים בקרובים, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, מה שאין כן יעקב נקרא אל שנאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל וגו', לפיכך מותר לו להשתמש בשרביטו של מלך עכ"ל.

תו אקדים מה דאיתא בשל"ה מביאה אסורה הוולד רשע ע"ש, (ועיין לקמן בסדר וישלח מזה), וכן כתב הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש א', ד"ה עוד נקדים, וד"ה ובוה נבא) כיון דחזינן שיצאו מיעקב השבטים דנקראים שבטי י"ה, מוכח דיעקב לא חטא באיסור שתי אחיות, דמביאה אסורה יצאו בנים שאינם מהוגנים ע"ש.

ולפ"ז יובן המדרש הנ"ל, כיון בני דורו של דוד היו **אומרים שהוא מפסול משפחה מרות המואבית**, ועל כרחך סברי דגם הנקיבות אסורות, וקשה הא כתיב על דבר אשר לא קדמו וגו', ואין דרכה של אשה לקדם דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה, וצ"ל אתם לא ס"ל הך דרש כנ"ל. אמנם לפ"ז קשה מפני מה נענש יעקב בדינה, דליכא למימור מפני שהיתה יצאנית וכתוב כל כבודה בת וגו', הא לדידכו לית לכם הך דרש כנ"ל, אלא ודאי צ"ל כאידך טעם דנענש יעקב בדינה שנטל שררה לעצמו שקרא לעצמו אל כנ"ל, וממילא כיון שבעצמו קרא לו אל ולא הקב"ה, א"כ שווה ממילא לשאר בני אדם ואסור להשתמש בשרביטו של מלך ועריות אסורות לו, וא"כ הלא גם אתם באיסור שתי אחיות באתם, כיון דליכא למימור כתירוץ הציוני הנ"ל, וזה ודאי אינו דיעקב חטא בזה, דא"כ הוי ביאה אסורה והאיך יצאו ממנו שבטי י"ה, הא מביאה אסורה הוי בנים שאינם מהוגנים כנ"ל. אלא ודאי צ"ל דקב"ה קרא ליעקב אל, ומשום הכי מותר לו להשתמש בשרביטו של מלך ומותר בשתי אחיות כתירוץ הציוני הנ"ל, והא דנענש בדינה דהיתה יצאנית וכתוב כל כבודה וגו', וממילא כיון דדרשינן כל כבודה וגו' א"כ גם אני לא מפסול משפחה באתי, כי מואבי ולא מואבית, דזיל בתר טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו וגו', ואין דרכה של אשה לקדם, כיון דדרשינן על כרחך הך דרש כל כבודה בת מלך פנימה וכנ"ל במטה אהרן וק"ל.

אך מצינו טעם שלישי שנענש יעקב בדינה, משום דעבר על איחור נדרים, עיין במדרש רבה (פ' פ"א ב'). אך ראיתי בפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש ג' ד"ה ועל פי הקדמתו) שכתב כל זה אי יצאו מכלל בני נח קודם מתן תורה, דבן נח אינה מצווה על איחור נדרים כמ"ש תוס' בניזיר (ס"א: ד"ה איש) ע"ש. ואיתא בתפארת הגרשוני (פ' בהעלותך) בשם הרמב"ן (בראשית ל"ח ח') דהא דיהודא נשא תמר כלתו, היינו משום דקודם מתן תורה היבום לאו דווקא באחיו היה, אלא הוא הדין אביו של מת ג"כ היה מייבם, וא"כ לא חטא יהודה בביאה, כי הוא היה אביו של מת, וקודם מתן תורה היה מותר עכ"ל, ע"ש פ' בהעלותך.

וא"כ זהו שהיה מסיים דוד באומרו **ואף תמר וכו'**, ר"ל אם תמצי לומר מנא לן דמשום הכי נענש יעקב בדינה משום שהיתה יצאנית

אויבים גמורים). וא"כ שני דאגות הללו היו חוץ לטבע להיות ניצול מידם, כי סתם דרכים בחזקת סכנה, וסתם בעלי בחירה קשה לשנות כנודע.

אמנם מצינו בזוהר (הובא בנזר הקודש פ' זו עמ' שמ"ב בשם הזוהר וחכמי האמת) מי שזכה לכתר תורה הוא יושב תחת השגחת הקב"ה, וממילא הנהגתו חוץ לטבע, כי הוא ית' המציא הטבע יש מאין שהוא חוץ לטבע, אף כך תמיד כל הנהגתו חוץ לטבע, אבל מי שאינו זכה לכתר תורה, הנהגתו ע"י מלאך, כדכתיב (תהלים ל"ד ח') חונה מלאך [ה'] סביב ליראייו, והנהגתו הוא עפ"י הטבע, ועל זה נאמר במשלי (ג' כ"ג) אז תלך לבטח וגו', היינו אף שדרכים בחזקת סכנה, אבל ע"י התורה תלך לבטח דרכיך ע"ש. ולפ"ז משום הכי הלך יעקב כעת לבית המדרש של שם ועבר, כדי לזכות לכתר תורה, וישגיח עליו הקב"ה בכבודו ובעצמו ויהיה הנהגתו חוץ לטבע, וממילא יצל מהדרכים סתם ומבעלי בחירות סתם אף שהוא חוץ לטבע, והבן זה.

והן ראשית דברי מדרש רבה הנ"ל, דהיה קשה ליה קושיית מהרש"א הנ"ל למה הזכיר יציאתו של יעקב ב' פעמים וכו'. ולזה קפתח ודריש **אז תלך לבטח זה יעקב דכתיב ויצא יעקב**, ר"ל הא דכתיב ויצא יעקב, כדי שיקוים בו מה שכתב במשלי (ג' כ"א) אל ילוצו מעיניך אז תלך לבטח וגו', והיינו כנ"ל ע"י התורה תלך לבטח דרכיך, אף סתם דרכים בחזקת סכנה, אבל ע"י התורה ישגיח הקב"ה בעצמו עליו ויהיה הנהגתו חוץ לטבע וכו'. ומהאי טעמא נמי **אם תשכב לא תפחד מעשו ולבן**, ואף שהם בעלי בחירות וקשה לשנות בחירתו, אבל יעקב שפיר ניצל מהם וכו', דהא דכתיב ויצא יעקב היינו מבית המדרש של שם ועבר שהיה שם, וכיון שזכה לכתר תורה שפיר ניצול מהם דכל הנהגתו אף חוץ לטבע וכו'.

ומהא טעמא נמי **ושכבת וערבה שנותיך וישכב במקום ההוא**, והיינו עפ"י מה שמבואר אצלי על הך קרא וישכב במקום ההוא, דבמקום ההוא מיותר לגמרי, והכי לא הוי סגי באומרו ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב, וממילא ידעינן שהיה במקום ההוא (ופירוש רש"י ידוע).

אבל אמרתי עפ"י מה דאיתא במדרש רבה שם פרשה הנ"ל סי' י"ג בסופו וז"ל ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אותן אבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשה תחתיו כמטה וכפורנס כו', וכ' הנזר הקודש שם וז"ל כמטה וכפורנס פירש"י כסת, כלומר ע"י המסת האבנים נעשו רענן ורך עד שהיו תחתיו כמטה וכסת עכ"ל. ומעתה זהו כוונת הכתוב, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא, במקום ההוא דייקא, ר"ל אף שהיה אותו מקום מלא אבנים ואינו טוב לשכב עליהם כנודע, אבל אצל יעקב אבינו שפיר שכב במקום ההוא ג"כ וערבה שנתו וכו' במדרש רבה באמת, באשר האבנים נמסו ונעשו רענן ורך תחתיו כמטה וכסת כנ"ל ונכון.

והנה זה וודאי חוץ לטבע הוא שימסו האבנים והיו כמטה וכסת כנודע, אך כיון שזכה יעקב לכתר תורה כנ"ל, שפיר נמסו האבנים אף שהוא חוץ לטבע, ונעשו כמטה וכסת. וזהו סיום מדרש רבה הנ"ל ג"כ, **ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא**, היינו דכתיב במקום ההוא, דמיותר לגמרי כנ"ל, מוכח על כרחך דשכב וערבה שנתו, ושפיר כתיב במקום ההוא לרבותא, אף במקום ההוא שהיה מקום אבנים ערבה שנתו דנעשו כמטה וכסת וכו', ונכון הוא.

במדרש רבה בזה הסדר (פס"ח סי' ב') וז"ל ר' שמואל בר נחמן פתח, **שיר למעלות אשא עיני אל ההרים** (תהלים קכ"א א), **אשא עיני אל ההרים, למלפניי ולמעבדיי**, (ופירש היפה תואר הורים המלמדים אותי דרכי התורה, והמדריכים אותי בעבודת ה' בשמירת מצותיו, וזהו מלפניי ולמעבדיי), **מאין יבוא עוזי, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה** (בראשית כ"ד י') **ויקח העבד עשרה גמלים וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד כו'.** ר' יהושע בן לוי אמר **שלח עמו, אלא שעלה עשו ונטלו ממנו.** חזר ואמר מה **אנא אוביד סברי מן בריי**, (חזר ואמר) **ח"ו לית אנא מוביד סברי מן בריי, אלא עוזי מעם ה' עושה שמים וארץ כו', ה' ישמור צאתך ובואך, ויצא יעקב עכ"ל.**

והנה יש לדקדק, מתחלה מה קסבר דאמר אנא אוביד סברי כו', והדר חזר ואמר לית אנא מוביד סברי וכו'. גם מהיכי תיתי שיעקב עלתה על דעתו כלל שיאבוד סברי מן בריי ח"ו. גם למה אמר אשא עיני אל ההרים, המלמדים אותי דרכי התורה וכו'. ועוד, אמאי אמר עוזי מעם ה' עושה שמים וארץ, שמים וארץ מאי בעי הכא, היה לו לומר סתם עוזי מעם ה', (וכמו שנאמר תהלים כ' יענך ה' וגו' ישלח עזרך וגו', ולא קאמר ה' עושה שמים וגו', וכדומה הרבה). גם מה דסיים ישמור צאתך וגו' ויצא יעקב, אין לו הבנה, דהא כבר ידעינן מיציאה זו כיון שאמר ולי אין לי לא נזם וכו', הרי כבר יצא לפדן ארם, ודואג שאינו מביא בידו מאומה.

אבל אמרתי עפ"י מה דאיתא במס' שבת (צ"ל מועד קטן כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא, וכתבו תוס' שם (שבת קנ"ג. ד"ה אין מזל לישראל) דע"י זכות גדול שפיר נשתנה המזל ע"ש. והנה זכות גדול הוא לענ"ד לימוד התורה, כי תלמוד תורה כנגד כולם כנודע, ומשום הכי שפיר נשתנה המזל ע"י זכות זה, כי התורה היה כלי אומנתו של הקב"ה אשר בה ברא עולמו כנודע (ב"ר א. א.). וא"כ ממילא התורה היא למעלה מהמזל, כי על ידה נברא הכל, וכדברי רז"ל (ב"ר שם, ורש"י שם) בראשית ברא, בשביל התורה שנקרא ראשית כנודע. ומשום הכי נמי איתא בזוהר מי שזכה לכתר תורה הנהגתו חוץ לטבע (וכבר הביאו לעיל באריכות), באשר התורה למעלה מהמזל והטבע, כי על ידה הרי נברא הכל, וזה פשוט.

במקראי קודש ויחלם והנה סלם מצב ארצה וגו' עד גמור הפרשה
עשר אעשרנו לך.

והנה רבים תמהו על מראות הסולם, מהו פתרונו על ההבטחה שהבטיח אז הוא 'ת' ליעקב אבינו שיפרוץ ימה וקדמה ויהיה עמו וישמרוהו בדרך כמבואר בכתובים, והכי בלא מראות הסולם הלזה לא היה יכול להבטיח על דברים כאלה. וביותר קשה, אחר שהבטיח לו כל אלה אעפ"כ כתיב בתריה **וידר יעקב וגו' אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך וגו'**, הנה מלבד שקשה והכי ח"ו יעקב אבינו לא הבטיח בה' ב"ה עד שאומר בלשון מסופק אם יהיה אלקים עמדי וגו', אבל אף גם מכל שכן שכבר הבטיח לו הוא 'ת', ובכבודו ובעצמו אמר לו כבר באותו מקום **ואנכי אהיה עמך ושמרתך בכל אשר תלך**, וכבר דברו המפורשים בזה. ולי קשה עוד ביותר, למה פרט עוד באומרו **ונתן לי לחם לאכול וגו'**, ובהבטחה שהבטיח לו הוא 'ת' מקודם לא נזכר כלל מזה. גם מה דסיים ואמר **והיה ה' לי לאלקים** הוא קושי הבנה, והכי עד הנה ח"ו לא היה לו לאלקים. גם הא"ך עשה תנאי בדבר זה ח"ו, וכל זה צריך ביאור. גם מה דסיים ואמר **עשר אעשרנו לך**, דזהו מלתא דתמוה על יעקב אבינו מובחר שבאבות יעשה תנאי בזה, אם יתן לו יתן מעשה, מהיכי תיתי שלא יעשה כן, והוא דבר זה.

כדי לבאר נקדים הידוע (סנהדרין ז"ג), גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, וכל העולמות לא נתקיימו אלא בזכותם, וכדרש רז"ל במדרש רבה (ע"י ילקו"ש בראשית ס"ב) בראשית ברא וגו', שבביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו (ירמ' ב' ג'), ומכללם גם העולם המלאכים, אשר גם הם מקבלים שפע אורה מאור זיו השכינה ע"י הצדיקים, אשר בכח מעשיהם מוסיפים כח בגבורה של מעלה להאיר אור השפע, כנודע מחכמי האמת על פסוק (ס"ח ל"ה) תנו עוז לאלקים וגו', באשר התעוררת העליונים תלוי בתחתונים. ומזה הטעם בכו מלאכי השרת בעת החרבן בית המקדש, כדכתיב (ישעי' ל"ג ז) הן אראלים צעקו חוצה וגו', והיינו כי בהיות המקדש על מכונו השכינה שורה בישראל, ואז כל העולמות נתקיימו על מכונם, ומכללם גם המלאכים כנ"ל שגם הם מקבלין השפע ע"י הצדיקים שבישראל, אבל כאשר נחרב בית המקדש וישראל גלו מעל אדמתם, מאז נהר השפע יחרב ויבש ונתמעט כח הפמליא של מעלה, ולפיכך אז ע"י החורבן וגלות ישראל בכו מלאכי השרת, לפי שקיום שפעם תלוי בקיום ישראל (ועיין מזה באריכות בספר נזר הקודש דף רצ"ו ע"ב). כלל דברינו, שהאדם הצדיק הוא כמו סולם אשר עשוי להוריד ממעלה למטה איזה דבר כנודע, כמו כן ע"י מעשי האדם על פני האדמה הורד השפע ממעלה למטה לכל העולמות, ואפילו לעולם המלאכים כנ"ל, ובאם ח"ו עונותיו של אדם גברו, אזי נעשה מסך מבדיל בינו לשמים כדכתיב (ישעי' נ"ט ב') עונותיכם הבדילו ביניכם וגו', ושוב לא הורד השפע, וכאשר היה בימי חורבן וגלות ישראל שהנהר השפע יחרב ויבש כנ"ל.

והנה אצל יעקב היה שלש אלה, בני חיי ומזוני, המזל לרוע ולגרועותא. כי עבור זוג שלו היה צריך להרחיק נדוד מחוץ לארץ לארץ ישראל ולברוח מעשו אחיו, ואף גם שבא כבר בדרך בא עשו ונטל כל אשר לו כנ"ל במדרש, וא"כ לענין בנים היה לגרוע שהיה צריך להרחיק נדוד כנ"ל. ולענין חיי היה לגרוע, שהיה צריך לברוח מפני עשו אחיו, והיה לו חיי צער כנודע. ולענין מזוני היה לגרוע, כי נטל ממנו כל אשר לו, ולא נשאר בידו מאומה לפרנס את עצמו, עד אחר גודל העבדות קשה בבית לבן כנודע.

ומעתה מבואר היטב, כיון שראה יעקב כי בשלש אלה בני חיי ומזוני מתנגד המזל נגדו כנ"ל, ומשום הכי אמר **אשא עיני אל ההרים**, היינו **ההורים המלמדים אותי דרכי התורה** וכו' כנ"ל, ר"ל אני רוצה תחלה ללמוד תורה, (וכאשר באמת היה בבית המדרש של שם ועבר מקודם כנודע), דבלאו הכי **מאין יבוא עזרי**, באשר **אליעזר הלך כו' ויקח בידו עשרה גמלים וגו' ובידי לא נזם כו'**, כי נלקח הכל מאתי, וצריך אני להרחיק נדוד ולבוא אל זוגי בעירום ובחוסר כלל, וא"כ אבד סברי, כי בשלש אלה בני חיי ומזוני הרי לאו בזכותא תליא כי אם במזל כנ"ל, והרי אנכי רואה כי שלשה המה נפלאו ממני עפ"י המזל, ועל כן שפיר **אבד סברי**, ומשום הכי אשא עיני אל ההורים המלמדים אותי דרכי התורה וכו' כנ"ל, ואז שפיר **עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ**, עושה שמים וארץ דייקא, שכל זה היה ע"י התורה שהיה כלי אומנתו לברוא הכל כנ"ל, וממילא התורה היא למעלה מהמזל והטבע, ושפיר מהני לי זכות זה של התורה לשנות המזל, דע"י זכות גדול שפיר נשתנה המזל, וזהו התורה כנ"ל ותלמוד תורה כנגד כולם.

ועל זה שפיר מסיים המדרש ה' **ישמור צאתך וגו' ויצא יעקב**, והיינו עפ"י מ"ש המהרש"א בחדושי אגדות ספ"ק דמגילה (י"ג ד"ה הוה יעקב מוטמן) משום הכי כתיב ויצא יעקב מבאר שבע, אע"ג דכבר כתיב לעיל וישמע יעקב הלך פדנה ארם, אבל הבית המדרש של שם ועבר היה בבאר שבע, ומשום הכי הזכיר הכתוב יציאת יעקב ב' פעמים, כי תחלה הזכיר ענין יציאתו מבית אביו כבר ללכת אח"כ לפדן ארם, ושוב הזכיר יציאתו מבית המדרש של שם ועבר שהיה בבאר שבע (וכבר הבאתיו לעיל באריכות). וזהו סיום המדרש רבה הנ"ל ה' **ישמור צאתך ובואך ויצא יעקב**, ר"ל מחמת ויצא יעקב מבאר שבע, דהיינו מבית המדרש שהיה שם כנ"ל, עמדה לו זכות התורה שלמד שם בצאתו ובבואו, שבא בשלם בגופו ובממונו כנודע, ובאמת נשתנה אצלו המזל בשלש אלה לטובה כנודע ונכון בעז"ה.

להוריד השפע ע"י וכן"ל, והיינו באומרו **ונתן לי לחם לאכול וגו'**, עפ"י מה דאיתא בזוהר (תרומה, דף ק"ע) על מה שאמרו רז"ל (פסחים ק"ח.) קשה מזונות של אדם כקריעת ים סוף, משום בקריעת ים סוף היה קטרוג הדין הללו עובדי עבודה זרה כנודע (מדרש תהלים א, זוהר תרומה קע), אלא שמ"מ קרע להם הים בזכות אבות, וזה היה נראה כקשה בעיניו כביכול מפני קטרוג הדין לדחות מדת הדין בקש, אך שהיה לפניו ית' צורך שעה לדחות המדת הדין בחזקה בלתי טענה מספקת, וכן לענין מזונות מקטרג המדת הדין למעלה דהאדם אינו ראוי לפי מעשיו לתת לו מזונות, וכמו עבד שאינו עובד את רבו אינו נותן לו רבו מזונות, והנה ה' ב"ה טוב לכל, אבל אף גם ישרן הוא, וקשה בעיניו כביכול לדחות מדת הדין בקש, וזה שקשה מזונות של אדם מחמת קטרוג הדין, כקריעת ים סוף שג"כ היה קשה מפני קטרוג הדין וכן"ל, דאל"כ הא"י שייך נגד כביכול קשה, זהו תוכן דברי הזהרה.

וכבר נודע (בראשית רבה ל"ג ד') ג"כ הצדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים, ולפ"ז יעקב שפיר יהיב סימנים, ואמר **אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך אשר אנכי הולך וגו'**, אלקים דייקא, דהבטחת ה' אליו היה במדת הרחמים וכדכתיב מקודם [והנה ה' נצב עליו] ויאמר [אני] ה' וגו', אבל הוא לקח סימן לעצמו, שאם יפעל שגם מדת הדין יסכים על ההבטחה שלו, והיינו ע"י זכויות שלו, כמדת הצדיקים אשר בטוב מעשיהם מהפכין מדת הדין למדת הרחמים וכן"ל, ובמה איפוא אדע את כל זה, לזה מסיים ואמר **ונתן לי לחם לאכול וגו'**, לחם דייקא, דהוא מזונות של אדם אשר קשה לפניו ית' לדחות מדת הדין, ואעפ"כ אצלי לא יעוכב בשום פעם מזונותי, באשר על ידי יתהפך מדת הדין למדת הרחמים כנ"ל, ואז ממילא נמי **והיה ה' לי לאלקים**, ה' דייקא, שהוא יהיה לו לשופט ולדיין (כנודע אלקים בכל מקום שופט ודיין), ומלפניו ית' משפטו יצא, ולא בפני ב"ד של מט"ט, וכדאיתא במדרש (שוח"ט מזמור י"ז) שאמר דוד מלפניך משפטי יצא (תהלים י"ז ב'), כי אין יכול לוותר עונות אלא אתה, ואיתא בחכמי אמת בעת שהצדיקים נעשו מרכבה לשכינה אז אינם מסורים תחת משפט השרים, רק הם מסורים תחת יד הקב"ה, שדינו ממותק ברחמים וחסד, מה שאין כן מי שאינו צדיק כ"כ נמסר דינו ביד ב"ד של מט"ט, (ועיין מזה בספר נזר הקודש דף תי"ט), וא"כ ממילא יעקב שיקיים אצלו הבטחתו יתברך וה' ניצב עליו, שיהיה מרכה לשכינה כנ"ל, א"כ ה' יהיה שופט ודיין שלו, ושפיר אמר והיה ה' לי לאלקים וכן"ל.

וממילא אז נמי **והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים**, היינו מקום קבוע לתפילתי (וכמ"ש האבן עזרא לענינו שם), כי כבר נודע מהזהר כי עיקר התפלה לעורר רחמים ולהתגבר על מדת הדין, (וכבר הבאתיו לעיל סדר וירא זה באריכות, תראה משם ולנפשך יונעם מה שכתבתי שם), וכיון שיעקב כבר אמר אם יהיה אלקים עמדי, דהיינו שיתהפך מדת הדין למדת הרחמים על ידו כנ"ל, וממילא יושמע תפלתו בכל עת ועונה ברחמים גמורים. ואמר עוד **וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך**, ר"ל כל תפילתי לא יהיה למען

וזהו הרמז במראות הסולם שראה יעקב אבינו, באשר שהוא ית' רצה להבטיחו שה' יהיה עמו, ויקיים בו ברכת אברהם ונברכו בך כל גוי הארץ, וכדפירש"י על פסוק כאשר דברתי לך (בהאי סדר), דעליו נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ביצחק ולא כל יצחק, וכדי להראותו כיצד יזכה שיורד אליו השפע והברכה, לכן הקדמותו להראות לו מראות הסולם, בו יראה שכל השפע של כל העולמות באין ע"י האדם הצדיק וכן"ל. ולכן אמר הכתוב **ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה**, עפ"י הנודע נשמת אדם הוא חלק אלהי ממעל, וכבר כתבו חכמי אמת כי אין דבר רוחני קדוש הולך ממקום שיעתק ויעקר לגמרי ממקום שהיה בו, כי אם ששם ישאר עיקר שורשו, וממציאותו מתפשט והולך אל מקום החפץ, וכן הנפשות עם בני ישראל אשר הן הנה חלק אלהי ממעל, הלא בבואנה אל העולם הזה ישאירו שורשיהן למעלה, זהו תוכן דבריהם, (ועיין ברבינו אלשיך ז"ל מ"ש מזה בסדר לך ובשאר מקומות). ומעתה ממילא האדם הוא **הסולם** העומד למטה בעולם התחתון, **וראשו** זהו הנשמה (שהוא ראש ומתנשא באדם יותר מהכל, וגם עיקר הנשמה במוח שבראש, כנודע מכוונת תפלין שבראש לשעבד אליו ית' הנשמה שהיא במוח, כדאיתא בש"ע או"ח סי' כ"ה (סעי' ה') ג"כ מזה), **מגיע השמימה**, ר"ל שורשה נשאר למעלה בשמים, אך ממציאתה מתפשטת והולכת אל האדם למטה כנ"ל, והוא הסולם להוריד השפע מלמעלה למטה לכל העולמות, עד אף **והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו**, ר"ל אף גם העולם המלאכים הוא מכללם, ויש להם עליה וירידה ע"י הסולם הזה שהוא האדם, כי באם האדם הוא זוכה מוריד הוא השפע מלמעלה, ואז גם על עולם המלאכים נוגה אור השפע עליהם כנ"ל, וממילא יש להם עליה ע"י זה, וכמו שהיה בזמן שבית המקדש קיים וכן"ל, ואם ח"ו להיפך שאינו זוכה, אז נהר השפע חרב ויבש, ונתמעט השפע גם מהם, וכמו שהיה בעת החורבן, אשר מטעם זה אראלים צעקו ובכו וכן"ל, והנה לא זו בלבד שהאדם זוכה שכל העולמות נשפעין על ידו וכן"ל, אבל אף גם ה' **ניצב עליו**, ר"ל ע"י מעשיו הטובים נעשה מרכבה לשכינה כנודע, וניצב עליו דייקא. וממילא אחר שהראה לו הוא ית' מראות הסולם הלזה שהכל תלוי בידו של האדם להטיב או ח"ו להיפך, לכן הבטיח לו אח"כ **אנכי אהיה עמך וגו'**, ר"ל משום הכי נמי יקיים בך דווקא ברכת אברהם שהבטחתיו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק וכן"ל בפירש"י, באשר אתה ע"י מעשיך הטובים תתעורר השפע והרצון ממקור העליון למטה לכל העולמות כנ"ל.

והנה יעקב אבינו בהקיצו ממשנתו ראה וידע את כל אשר נעשה, ועיקר הבטחון שהבטיח לו הוא ית', הוא בהיותו מטיב את מעשיו, ותמיד יהיה עם ה' ב"ה בכל עת, וכאשר התבונן כל זה במראות הסולם אשר ראה בחלומו כנ"ל, לכן חפץ בהצדקו להיות מבני עליה שיזכה שיורד השפע לכל העולמות על ידו. אבל באשר יעקב אבינו היה דחיל חטאין, כדאיתא ברז"ל (ברכות ד.) על פסוק (בראשית ל"ב ח') וירא ויצר לו וגו' שמא יגרום החטא כנודע, ולכן נטל יעקב סימן זה בידו, להיות בטוח כי הוא צדיק בדרכיו וחסיד במעשיו וראוי הוא

ושכחת את ה', ה' דייקא, ר"ל מזה שהוא עמך במדת הרחמים ונותן לך כל טוב, באמת אלהיך, הוא מדת הדין, שהוא בא בדין עמך, וכנ"ל וקרבת אליכם למשפט, והבן.

ומעתה יעקב אבינו כבר ידוע שהיה מובחר שבאבות, וכל פנותיו שהיה פונה כולו לצד ימין ה' ועבודתו ית', ולעומת זה אחר כל ההבטחות שהבטיח לו ה' ופרצת ימה וקדמה והיה זרעך כעפר הארץ ואנכי אהיה עמך וגו', בכל אלה יראת ה' כצינה תעטרנהו, והיה דחיל חטאין, אולי מחמת בתים וכסף וזהב שירבה לו וכדומה, ירום לבבו לשכוח ח"ו בצד מה מעבודתו ית' חלילה, לכן היה מרגיל בפומיה דיעקב אבינו תמיד דבר יראה אשר יהיה זכרון לפניו תמיד, שפן ואולי כל הקרבות אשר ה' ב"ה מקרבהו הוא למשפט וכנ"ל, והעושר הוא שמור לרעתו ח"ו, או אולי יגרום החטא, (וכדאיתא באמת ברז"ל (ברכות ד'). שיעקב אבינו היה לו מעלה זו, על כן וירא יעקב שמא יגרום החטא כנודע), ומה שהוא רואה שה' ב"ה מתנהג עמו במדת הרחמים, היה תהיה סופו למדת הדין שבא במשפט עמו וכנ"ל וקרבת אליכם למשפט. ומחמת שזה היה תמיד מרגל בפומיה דיעקב אבינו, היה לו בזה גדר גדול שלא ירום לבבו ח"ו בשום פעם מחמת ההשפעה טובה שהבטיח לו ה' ב"ה, באשר שתמיד זכרון לפניו תמיד שסופו של רחמים הוא דין וכנ"ל.

וזהו ביאור הכתוב הנ"ל, דכיון שהקיץ יעקב משנתו, וידע וראה והבין כי את אשר הבטיח לו ה' ב"ה בכל מכל דמטיב, ומשום הכי **וידר יעקב נדר**, ר"ל שהיה יעקב נודר נדר, ומהו היה הנדר, **לאמר אם יהיה עמדי וגו'**, ר"ל שהנדר היה, תמיד יהיה מרגל בפומיה **לאמר אם יהיה אלקים עמדי ושמוני בדרך הזה וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום וגו'**, בכל הטובות האלה יהיה מרגל בפומיה תמיד, והיה ה', ר"ל מדת הרחמים הלזה שמרחם עלי בכל מילי דמטיב הנ"ל, היה יהיה **לי לאלקים**, ר"ל סופו יהיה לו לדין ולמשפט כנ"ל, כי אולי העושר שמור לרעתו, ואולי שמא יגרום החטא, ודבר יראה זו תמיד יהיה כן מרגל בפומיה, (וכמו שמצינו ברז"ל ברכות פ"ב (י"ז). מרגל בפומיה דר' מאיר, וכן באב"י ורבא ושאר תנאים ואמוראים כנודע, ופירש"י שהיה שגור בפיו דבר זה תמיד, והיינו דבר יראה ועבודת ה' ב"ה ע"ש), לומר, כדי להיות זאת לזכרון לפניו, וזהו היה נדר שלו אשר נדר יעקב אבינו. ומחמת נדר הלזה ממילא **והאבן הזאת אשר שמתי מציבה יהיה בית אלקים**, כפירוש אבן עזרא מקום קבוע לתפלת, ר"ל לא אומר ח"ו כביר מצאה ידי ומה צריך עוד לתפלה, אמנם חלילה מזה, כי תמיד אזכור בנדר הלזה אולי יגרום החטא, לכן תמיד תהיה תפלתי בפי, ובזה ג"כ **וכל אשר תתן לי עושר אעשרנו לך**, כי וודאי אכיר ואדע כי מומך הכל ומידך נתת לי, ונכון בעז"ה.

כלל דברינו, הא שאמר יעקב והיה ה' לי לאלקים, זהו היה נדרו שנדר לאמר תמיד, למען היותו תמיד יראת ה' על פניו, לחוש פן ואולי המדת הרחמים יהיה לו למדת הדין, ומכח זה קיים בעצמו אשרי אדם

דברים הגשמיים וצרכי הגופניים, רק תפלתי תהא וכל אשר תתן לי יהיה לצרכי שמים, והיינו עושר אעשרנו לך, וכמה דאת אמרת (משלי ג' ו') בכל דרכיך דעהו, ופירשו בו כל עשיית בני האדם אפילו בצרכי גופני יהיו לשם שמים באכילה ושתייה, כדי שיהיה לו כח בעבודת ה' ב"ה ותורתו, ולרדוף אחר ממון ועושר כדי לעשות בו צדקה וגמילות חסדים וכדומה כנודע, וזהו שאמר נמי יעקב וכל אשר תתן לי יהיה לקיים מצות מעשר וכנ"ל, ומבואר בעז"ה (ועיין מ"ש על זה לקמן).

במדרש רבה סדר זו פרשה ע' ס' ו' וז"ל **ושבתי בשלום אל בית אבי, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים. א"ל הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלקים, חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון זה, שנאמר (זכריה י"ד ח') והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית לקנות שאר עמו (ישעי' י"א, י"א), והיה ביום ההוא יטפו הרים עסיס (יואל ד' י"ח), והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' (ישעי' כ"ז י"ג) עכ"ל. והנה כבר תמה ביפה תואר, מה שבחו של לשון זה להיות מפתח לגאולתן של בנים. ועוד מה לשון מפתח, ולא הוי ליה לומר כי אם וכתב גאולתן של בנים על ידו. ולי קשה ביותר, מה לשון נטל שיחתן של האבות דקאמה, תפלתן הוי ליה לומר.**

כדי לבאר אציג פה עמדי מה שמבואר אצלי המוקראי קודש בהאי סדר, דכתיב **וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול וגו' והיה ה' לי לאלקים וגו'**, והנה מלת לאמר קושי הבנה, (ודברי רז"ל ידוע). ועוד מה אם יהיה אלקים עמדי, האיך יעקב אבינו תלה זה בתנאי ח"ו אם יהיה ה' עמו והיה לי לאלקים ויתן מעשה, והכי אם להיפך יהיה לא יהיה לי לאלקים ח"ו, (ועיין מה שכבר כתבנו לעיל על זה).

ואמרת עפ"י הידוע אשרי אדם מפחד תמיד, ואם משפיע הוא ית' לאדם עושר ונכסים ובנים וכיוצא מטובת עולם הזה, יש לו לירא שמא יגרום החטא, או שמא העושר שמור לרעתו ח"ו, וכדאיתא בזוהר בהדיא (הובא בספר ראשית חכמה שער היראה פ"ג), וכן פירש הגאון מה"ר יחזקאל לנדא מפראג (ה"ה הגאון בעל נודע ביהודה, הובא בעולת חודש ח"ב דרוש ב' מאמר ע"ב) על פסוק (מלאכי ג' ה') וקרבת אליכם למשפט, דר"ל אף שאני מקרב עצמי אליכם, הוא ג"כ למשפט כדי לנסותו, או העושר שמור לרעתו וכדומה וכנ"ל, ודפח"ח. ואנכי אמרתי משום הכי כתיב פ' עקב (דברים ח' י"ג) וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, דכפל שני השמות, דר"ל פן תאכל ושבעת ובתים תבנה לך (כדכתיב שם מקודם), וכסף וזהב ירבה לך, וא"כ מחמת זה תתגאה ורם לבבך לאמר אני ואפסי עוד, וה' אוהבי, אתאל אתאל, ובאמת

אמנו הצדקת באחותה. והנה במדרש רבה (פרשה ע"א ס"ו) וכן בפירש"י איתא שקנאה באחותה במעשיה הטובים, ואמרה אלולי צדקה ממני לא זכתה לבנים, אבל יש לתמוה על זה, א"כ האיך רצתה להסיר הקנאה כזו בזה שאמרה ליעקב הבה לי בנים, ורש"י פירש שיתפלל עליה, קשה הא עדיין קנאתה במקומה עומדת, אחותה זכתה בלא תפלת יעקב לבנים מצד צדקות שלה, והיא היתה צריכה לתפלת יעקב, וממשמעות הכתוב משמע במה שאמרה ליעקב הבה לי בנים הוסר קנאתה, כי כן כתיב ותקנא רחל וגו' ותאמר אל יעקב וגו'. ועוד קשה, מה השיב יעקב התחת אלקים אני, והכי רחל לא ידעה מזה, אך ורק היא רצתה שיתפלל בעדה וכנ"ל, ועל זה לא השיב כלום. ועוד ראיתי דקדוק אחד בספר יד יוסף סדר וירא, דמביא שם פסוקים הנ"ל, ומדקדק מה סיים הכתוב אשר מנע ממך פרי בטן, ולא אמר נמי מנע ממך בנים, כמו שאמרה היא מקודם.

אמנם אמרתי עפ"י אשר כבר הבאתי לעיל בריש הסדר בשם הזוהר, דיש שני כתות צדיקים, א' אשר ה' ב"ה בכבודו ובעצמו משגיח עליו, וצדיק כזה הנהגתו אפילו חוץ לטבע, כי הוא ית' ברא הטבע, כי המציא תחלה השמים וארץ יש מאין שהוא חוץ לטבע, אף כן תמיד כל פעולת הנהגתו חוץ לטבע היא, וממילא מי שעומד תחת השגחתו ית' ב"ה בכבודו ובעצמו, הוא מתנהג עמו חוץ לטבע ג"כ. ושוב יש צדיק שאינו עומד כי אם תחת השגחת המלאך, כדכתיב (תהלים ל"ד ח') חונה מלאך ה' סביב ליריאיו, וזה אינו הנהגתו כי אם על פי הטבע והמזל, כי המלאכים לא נבראו כי אם אחר בריאת שמים וארץ שנתיסדו בטבע, לפיכך גם הנהגתם אינם אלא בטבע, ומעתה הצדיק הלזה אשר עומד תחת השגחתו ית' ב"ה, אף שעפ"י הטבע והמזל אינו מוליד, והרי בנים חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזל כדאיתא ברז"ל (מ"ק כ"ח), מ"מ אצל צדיק כזה שפיר נשתנה אצלו המזל ויכול להוליד שפיה, כיון שהנהגתו הוא חוץ לטבע והמזל כנ"ל.

ולפ"ז י"ל זהו היה הויכוח של רחל אמנו עם יעקב אבינו, רחל אמנו היתה מחזקת את יעקב אבינו לצדיק גמור אשר הוא עומד תחת השגחתו ית' בכבודו ובעצמו, וא"כ אף שרחל עקרה היתה וטבעה לא היתה להוליד, וכן עפ"י המזל, אמנם מ"מ תפלת יעקב אבינו יכול לפעול שהוא ית' יתנהג עמה חוץ לטבע ותזכה להוליד. אבל יעקב אבינו היה דחיל חטאין, ולא היה מחזיק את עצמו שעומד תחת השגחתו ית' מחמת גודל ענותנותו, ומחמת זה סובר בדעתו שלא יכול לפעול מאומה, באשר בנים לאו בזכותא תליא כי אם במזל, והרי מזלה וטבעה מתנגדת אצלה להוליד, כי עקרה היא כנ"ל, כיון דאינו עומד תחת ית' ב"ה בהשגחה, כי אם ע"י מלאך, א"כ כל הנהגתו עפ"י הטבע והמזל וכנ"ל.

והנה גם לרחל אמנו לא אכפת לה כ"כ בלידת הבנים מצד לידת בנים עצמן, כי אם באשר שהיה רחל אמנו נביאה (כדאיתא במדרש רבה סדר זו), וא"כ היתה יודעת שיצאו מיעקב שבטי י"ה זרע צדיקים

מפחד תמיד וכנ"ל. ומעתה בזכות הלזה שפיר זכה מדה כנגד מדה, שגאולת בניו העתידה ג"כ יהיה עפ"י הסכמת מדת הדין, כי אז יהפך מדת הדין למדת הרחמים גמורים, וכדדרשו רז"ל (פסחים נ.) על פסוק (זכריה י"ד ט') ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והכי האידנא לאו שמו אחד, אלא כעת נכתב ב"ה ונקרא בא"ה, אבל לעתיד נכתב ב"ה ולא בא"ה, והענין הוא כי שם א"ה הוא מדת הדין, ושם הוי' מדת הרחמים כנודע, ולעתיד יתהפך מדת הדין למדת הרחמים גמורים ויהיה כולו רחמים, ומשום הכי לא נקרא לעתיד בא"ה, (עיין מזה בספר נזר הקודש דף ...). וזהו הכל בזכות יעקב אשר בית המקדש השלישי יהיה בזכותו, כי הראשון היה בזכות אברהם, והשני בזכות יצחק, והשלישי לעתיד בזכות יעקב כנודע, דכיון שיעקב אבינו מרגלא בפומיה תמיד והיה ה' לי לאלקים, למען אשרי אדם מפחד תמיד וכנ"ל, לכן מדה כנגד מדה בזכותו נתהפך מדת הדין למדת הרחמים בגאולה העתידה וכנ"ל, וממילא היה בזה מפתח גדול לגאולתן של ישראל, באשר שהכל נהפך לרחמים וליכא עוד קטרוג דין כלל.

והן דברי נועם של רז"ל במדרש רבה הנ"ל, **הקב"ה נטל שיחתן של האבות**, שיחתן דייקא, ר"ל מה שהיה שיחה בפייהם ומרגלא בפומיה לומר תמיד והיה ה' לי לאלקים, דעל מדת הרחמים חשב שיהיה מדת הדין, כדי להיות תמיד יראת ה' על פניו כנ"ל, שיחה זו נטל ועשאן מפתח לגאולתן של בנים, והיינו כנ"ל, דכמו שהוא חשב על מדת הרחמים שהוא מדת הדין, לכן מדה כנגד מדה לעתיד היה להיפך מדת הדין נהפך למדת הרחמים, והיה כולו רחמים גמורים, ובזה נעשה מפתח גדול לגאולה של בנים, דלית עוד קטרוג דין כלל כנ"ל. **וא"ל אתה אמרת והיה ה' לי לאלקים, חייך שכל טובות וברכות כו' לא יהיה אלא בלשון זה**, להורות כי בזכותך שאמרת ושגור בפ"ך לאמר תמיד והיה ה' לי לאלקים כנ"ל, גרם כל זה, ומשום הכי כתיב בגאולתן של ישראל כל פעם הך לשון והיה, להורות זכותך גרם כל זה וכנ"ל. ובפרט לפי מה דאיתא בחכמי האמת שם הוי' בהיפוך הוא דין, וא"כ שפיר כתוב בגאולתן של ישראל כל פעם הך לשון והיה, דהוא בהיפוך הוי"ה כנודע דהוי דין, ואפילו הכי הסכים גם מדת הדין לגאולתן של בנים, דהכל נהפך לרחמים גמורים, מדה כנגד מדה על מה שאמר יעקב אבינו תמיד והיה ה' לי לאלקים וגו' וכנ"ל, ומבואר היטב בעז"ה.

במקראי קודש ותרם רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלקים אני אשר מנע ממך פרי בטן.

והנה הרבה יש לי לדקדק בזה, חדא מלת ליעקב מיותר, דהוי סגי באומרו ותרם רחל כי לא ילדה וגו'. גם קשה מהיכי תיתי תקנא רחל

חדר ז' דרוש לסדר ויצא

במדרש רבה דהאי סדר איתא פרשה ס"ח (ס"א) וז"ל, **ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, ר' פנחס בשם רב הונא בר פפא פתח** (משלי ג' כ"ג) **אז תלך לבטח, זה יעקב דכתיב ויצא יעקב. אם תשכב לא תפחז, מעשו ולבן. ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא, עכ"ל.**

גלוי ומפורסם גדולים צדיקים ממלאכי השרת, וכל העולמות לא נתקיימו כי אם בזכותם, וכמה דאת אמרת (בראשית א' א') בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ וגו', בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו (ירמ' ב' ג') כדאיתא במדרש רבה שם (לקו"ש בראשית ב'), ומכללם גם העולם המלאכים, שגם המה מקבלים שפע אור מאור זיו השכינה ע"י התעוררות התחתונים שהם בעלי בחירה, והצדיקים בכח מעשיהם מוסיפין כח בגבורה של מעלה, כדכתיב (תהלים ס"ח ל"ה) תנו עוז לאלקים וגו', כנודע מחכמי האמת אשר הצדיקים בכח מעשיהם מוסיפין למעלה הארה באור השפע, כי התעוררת העליון תלוי בהתעוררת התחתון. ומה הטעם בכו המלאכי השרת בעת חורבן בית המקדש, כדכתיב (ישעיה ל"ג ז') הן אראלים צעקו חוצה וגו', והיינו כי בהיות המקדש על מכונו השכינה שורה בישראל, ואז נתקיימו כל העולמות על מכונם, ומכללם גם העולם מלאכים כנ"ל שגם הם קבלי השפע ע"י הצדיקים שבישראל, אבל כאשר נחרב הבית המקדש וישראל גלו מעל אדמתם, מאז נהר השפע יחרב ויבש ונתמעט כח הפמליא של מעלה, ולפיכך בכו מלאכי השרת ע"י החורבן וגלות ישראל, לפי שקיום שפעם תלוי בקיום ישראל, אשר מזה הטעם כתב נמי הנזר הקודש דף רצ"ו ב', דאיתא במדרש רבה שם (פנ"ו ה', ופס"ה י') דמלאכי השרת בכו בעת ששלח אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו יצחק, והיינו באשר המה צפו וראו כי מיצחק היה מוכן לצאת זרע קודש כנסת ישראל, ואם יהיה נאבד מן העולם גם שלשלת זרעו יאבדו עמו, לפיכך נצטערו ובכו, לפי שידעו שקיומם תלוי בזרע יצחק, שבעבורם יתוסף להם אור השפע, ובזולתם נהר השפע יחרב ויבש, זהו תוכן דברי נזר הקודש הנ"ל.

הנה הארכת בהקדמה המעולה זו, כי באלה הדברים הבנתי מראות הסולם ליעקב בהאח סדר, אשר רבים תמהו הפתרון של הסולם הזה להבינו, על הבטחה שהבטיחו אז הקב"ה, שיפרוץ ימה וקדמה, ויהיה עמו וישמרוהו בדרך, כמבואר בכתובים, והכי בלא מראות הסולם לא היה יכול להבטיחו על דבר הזה. גם ביותר קשה, אחר שהבטיח לו כל אלה, אעפ"כ כתיב בתריה וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה עמדי ושמרני בדרך וגו', והכי ח"ו לא היה מבטיח כל זה, ומכ"ש אשר כבר הוא ית' בכבודו ובעצמו אמר לו באותו מקום אנכי אהיה עמך ושמרתך בכל אשר תלך, וכבר דברו המפורשים בזה. ולי יותר קשה, למה פרט עוד באומרו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וגו', ובהבטחה שהבטיח לו הוא ית' מקודם לא נזכר מזה. גם מה סיים יעקב באומרו והיה ה' לי לאלקים, וזה קושי הבנה, והכי עד הנה ח"ו

זרע אמת, כולם אהובים אל ה' ב"ה במעשיהם הטובים כנודע, ועל זה היה עיקר צערה להתקנאות באחותה, בזה שלא תזכה בצדקתה לזרע קודש כאלה.

ומעתה זה ביאור הכתובים, **ותרא רחל ליעקב**, ליעקב דייקא, ר"ל ליעקב אשר וודאי מכת הצדיקים אשר עומדים תחת השגחתו ית' ב"ה הוא, וא"כ הנהגתו חוץ לטבע והמזל כנ"ל, וגם ליעקב אשר ממונו יצאו שבטי י"ה זרע צדיקים זרע אמת כנ"ל, ולזה **ותקנא רחל באחותה** שממנה לא יצאו זרע צדיקים כאלה, ועל זה היה לבה דוה, ומשום הכי **אמרה ליעקב הבה לי בנים**, כי כך תליא, ע"י תפלתך תפעל שאוליד, כי הוא ית' ישמע לתפלתך, ויתנהג עמך חוץ לטבע שאנכי הרה ואלד בעזרתו ית' שעושה הכל חוץ לטבע כנ"ל, כי אתה עומד תחת השגחתו ית' בכבודו ובעצמו כנ"ל. ועל זה משיב יעקב **התחת אלקים אני**, התחת דייקא, ר"ל מחמת גודל ענותנותו החזיק את עצמו שעומד תחת הנהגת המלאך כנ"ל, ולא תחת אלקים, ושפיר אמר בלשון תימה התחת אלקים אני, שיהיה הנהגתי חוץ לטבע והמזל וכנ"ל.

אך פן ואולי היה כוונת רחל אמנו באמרה הבה לי בנים על דרך זה, והיינו עפ"י מה דאיתא ברי"ל במס' ב"ב דף י' ע"ב, מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים, ר' אליעזר אומר יפזר מעותיו לעניים כו', וא"כ רחל הרי לא היתה ביכולתה לפזר לעניים כרצונה, באשר האשה ברשות בעלה, ואינה רשאי ליתן כי אם דבר מועט בלתי רשות בעלה כנודע (ב"ק קט.). וא"כ משום הכי שפיר אמרה ליעקב **הבה לי בנים**, כי אתה תוכל ליכות אותי בבנים ע"י פיזור מעותיך לעניים. (והנה וודאי יעקב אבינו מסתמא נתן צדקה, אבל לפי דעת רחל רצתה שיפזר יותר, וכמו דפירש הרמב"ן לענינו שם דיעקב וודאי עשה תפלה בעד אשתו, דהלא בלאו הכי דרך צדיקים להתפלל על אחרים, וא"כ האין אמרה רחל ליעקב להתפלל בשבילה, כדאיתא במדרש רבה (פרשה ע"א ס"ז), אבל דעת רחל היה שיעקב איננו מרבה בתפלה ע"ש, וא"כ כמו כן לענין צדקה י"ל דרצתה רחל שיפזר יותר וכנ"ל).

אמנם אם כן כוונת רחל היתה שיפזר יותר לצדקה וכנ"ל, לזה שפיר מסיים יעקב ואמר לה **אשר מנע ממך פרי בטן**, ר"ל האין תוכל לומר עיכוב הצדקה גרם וכנ"ל, הלא נתינת הצדקה גורם להוליד בנים זכרים וכנ"ל ברי"ל, ועכ"פ היה לך להוליד נקיבות, והרי מנע ממך כל פרי בטן, פרי בטן דייקא, הכל בכלל הן זכרים והן נקיבות, אלא ודאי מזלך והטבע שלך גרם שלא תלד כלל, וקשה לשנות המזל, כי בנים לאו בזכותא תליא אלא במזל, והתחת אלקים אני שהוא לשון תימה כנ"ל, שיתנהג עמנו חוץ לטבע וכנ"ל והבן.

(חשק שלמה)

לא היה ה' לו לאלקים. וגם האיך עשה תנאי בדבר זה ח"ו, וכל זה צריך ביאור. גם מה דסיים וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך, זהו מלתא דתמייה על יעקב אבינו מובחר שבאבות שעשה תנאי עם אלקים בזה, אם יתן לו יתן מעשה, מהיכי תיתי שלא יעשה כן, והוא דבר זה.

אמנם עם דברינו הנ"ל יבוארו הענינים האלה על נכון בעז"ה, דהנה כבר נזכר לעיל כל שפעת העולמות כולם תלוי בצדיקי ישראל, להוריד שפע על ידם ממקור רצון העליון, וגם עולם המלאכים מכללם, כי גם אליהם הורד השפע ממקור הרצון עליון ע"י התעוררת התחתונים מעשי צדיקים כנ"ל, ואם ח"ו להיפך כשישראל אין עושין רצונו של מקום, אז הנהר חרב ויבש, וכאשר היה בעת חורבן בית המקדש אשר ארזלים צעקו חוצה כנ"ל. ומעתה הנה הוא האדם על האדמה כמו סולם לכל העולמות, כי כאשר עם הסולם מורידין דבר מלמעלה למטה, כמו כן ע"י האדם על האדמה הורד השפע ממקור הרצון עליון לכל העולמות וגם עולם המלאכים מכללם כנ"ל. ולא די זו, אך עוד יותר, אם הצדיקים מטיבין מעשיהם כראוי בשלימות, אז מורידין ג"כ למטה שכירת עוזה ית' להיות אצלם, והמה יהיו לו למרכבה כנודע, וכאשר היה בהיות מקדש על מכוננו כדכתיב (שמות כ"ה ח') ושכנתי בתוכם, בתוכם ממש כנודע (אלשיך שם, ועי' שמו"ד ל"ג א'), ואז באמת היה השפע רב בכל העולמות כנ"ל. והנה כבר ידוע האדם נברא גופו מחומר הארץ, ונשמתו מן השמים ממעל, והמה חלק אלהי ממעל כנודע, וכבר כתב האלשיך ז"ל סדר לך לך באשר כבר ידענו מחכמי האמת כי אין דבר הרוחני קדוש הולך ממקום שיעתק ויעקר לגמרי ממקום שהיה בו, כי אם ששם ישאר עיקר שורשו, וממציאותו מתפשט והולך אל מקום החפץ, א"כ איפוא נפשות עם בני ישראל אשר הן חלק אלהי ממעל, הלא בבואנה אל העולם הזה, ישאירו שורשיהן למעלה תחת כנפי השכינה עכ"ל.

ומעתה זהו מראות הסולם שהראה הוא ית' ליעקב אבינו, באשר שרצה להבטיחו שה' יהיה עמו' ובו יקויים ברכת אברהם ונברכו בו כל גויי הארץ, וכפירש"י בהאי סדר על פסוק (כ"ה ט"ו) אשר דברתי לך, עליו קאי מה שאמר (לעיל כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע, ביצחק ולא כל יצחק, וכדי להראותו באיזה אופן שיזכה שיוורד אליו השפע והברכה, וגם אשר הוא ית' בכבודו ובעצמו יהיה עמו, לכן הקדמתו להראותו מראות הסולם, וראה בחלומו **והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה**, וזה קאי על האדם העומד למטה, וראשו זהו הנשמה, (שהיא הראש והמתנשא לאדם יותר מהכל, וגם עיקר הנשמה במחשבתו שבראש, אשר מצוים אנחנו בהנחת תפילין לכווין בתפילין של הראש להשתעבד אליו ית' הנשמה שהיא במוח כדאיתא בשו"ע או"ח כ"ה (סעיף ה')) **מגיע השמימה**, כי שורשה נשאר למעלה בשמים, אך ממציאותה מתפשט והולך אל האדם קרוץ מחומר העומד למטה, וזהו והנה סולם מוצב ארצה, זה האדם עצמו מצד חומרו שהוא מן הארץ, וראשו מגיע השמימה, קאי על הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל בשמים, ואף שמציאותה מתפשטת והולכת למטה, אבל מגיע השמימה ע"י שורשה הנשאר למעלה בשמים, (כי אין דבר

רוחני נעקר ממקומו לגמרי כנ"ל), והן האדם הלוה הוא הסולם להוריד השפע מלמעלה לכל העולמות ..., עד אף **והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו**, ר"ל לא די שהאדם הוא הסולם להוריד השפע לכל העולמות, אבל אף גם עולם המלאכים הוא מכללם, יש להם עלייה וירידה ע"י הסולם הזה שהוא האדם כנ"ל, כי באם האדם זוכה למטה, אז הורד השפע על ידו ממקור הרצון עליון, ואז גם לעולם המלאכים יש עלייה, כי גם עליהם נגה אור שפע העליון על ידו כנ"ל, אמנם אם אינו עושה ח"ו רצונו של מקום, אז הנהר חרב ויבש, ונתמעט השפע גם מהם, וכמו שהיה באמת בעת חורבן בית המקדש ארזלים צעקו חוצה וכו"ל, וגם נתמעט הפמליא של מעלה כנודע מרז"ל (עי' חגיגה י"ג), וזה הכל ע"י מעשי האדם הכלול למטה והם ישראל כנ"ל. ולא זו בלבד שזוכה דכל העולמות נשפעין על ידו בעשותו טוב, אבל אף גם **והנה ה' ניצב עליו**, ר"ל בכח מעשיו הטובים יפעל שהוא יהיה מרכבה לשכינה כנודע, וניצב עליו דייקא. ואחר שהראה לו הוא ית' מראות הסולם הלוה, כי בידו של האדם למטה תלוי הכל, לכן הבטיח לו אח"כ **אנכי (אהיה) עמך וגו'**, שתזכה שבך יקויים ברכת אברהם שהבטחתיו כי ביצחק יקרא לך זרע, ולא כל יצחק, ועליך נאמר זה כפירש"י, כי אתה במעשיך הטובים תתעורר שפע מקור הרצון העליון וכו"ל.

והנה יעקב אבינו בהקיצו ממשנתו ראה וידע את כל אשר נעשה, ועיקר הבטחון של הקב"ה אליו הוא תליא בהיותו זכה במעשיו, וזהו שראה **הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמים**, ור"ל דכל זמן שהסולם מוצב ארצה זהו האדם, וראשו זהו הנשמה מגיע השמים, ששורשו נשאר בשמים במקומה העליון עם ה' אלהיה, וזהו וראשו בשמים כנ"ל, כי אז נמשך דביקות אל האדם משרשו אל נפשו אשר בקרבו, ונמצא דבוק ע"י כן באלהיו, ועל כך יקרא ח'י, כמה דאית אמרת (דברים ד' ד') ואתם הדבקים בה' חיים כולם וגו', ואז זוכה לכל השפע והברכה, וזה הוא אם עושה רצונו של מקום, כי אז נשאר שורשו למעלה, ונמשך אליו דביקות משרשו כנ"ל. אבל אם ח"ו האדם חוטא אז המוסך מסך טומאה על נפשו, זה הוא מפסיק חוט הקדושה הנמשכת, ומבדיל בינו לקונו הוא אלהים חיים, שעל כן מי שהוא רשע שרובו עונות נקרא מת, כמו שנחתכו רוב סימנים חיותו, וזהו אשר הנביא דבר (ישעיה נ"ט ב') עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם, (ועיין בכל זה באלשיך סדר לך לך בתחלתו), וא"כ שפיר רמז לו בהאי סולם שהעיקר הוא שראשו יהיה מגיע השמים, ר"ל ששורש נשמתו ישאר למעלה, ולא יהיה חוט מפסיק ח"ו ע"י מסך הטומאה המבדלת בינו לקונו, כי אז נסתם השפע מלידה, וזהו שראה **והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו**, בו דייקא, דאפי' לעולם המלאכים יהיה עלייה וירידה ח"ו על ידו וכו"ל, כי באם ח"ו יש מסיך המבדיל בינו לקונו כנ"ל אז נשבר ונעקר הסולם להוריד השפע למטה, כמו הסולם הנשבר שאינו מגיע לאותו מקום למעלה להביאו ממנו דבר המבוקש כפי חפצו, א"כ לשוא עמידת הסולם למטה, כי מה יועיל במעברות הסולם כי ארכו לו שם הימים, אם לא יגיע לעלות

אלהים יסכים על ההבטחה, והיינו שיהפוך מדת הדין למדת הרחמים כדרך של צדיקים כנ"ל, ובמה איפוא אדע את זאת, לזה אמר ונתן **לי לחם לאכול וגו'**, לחם דייקא, שהוא מזונותיו של אדם אשר קשה לפניו ית' לדחות המדת הדין, אבל אצלי יהיה דבר נקל, כי נתהפך עלי למדת הרחמים, ואז ממילא אזכה והיה ה' **לי לאלקים**, דכבר נודע אלהים בכל מקום שופט ודיין, ור"ל בזה שאזכה שמדת הדין יהפך עלי להרחמים, וממילא אנכי ברום המעלות כצדיקים גמורים אשר המה מרכבה לשכינה, וממילא ה' יהיה לי לאלהים, ר"ל יהיה לי לשופט ודיין, ומלפניו משפטי יצא, ולא בפני ב"ד של מט"ט כנ"ל, וכאשר אמר דוד מלפניך משפטי יצא כנ"ל ואז **והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים**, היינו מקום קבוע לתפילתי (כמו"ש האבן עזרא לענינו שם), באשר כי אז בטוח אני שתפילתי תהיה רצוי להוריד השפע למטה. והנה כל תפילתי לא יהיה למען דברים הגשמיים וצרכי הגופניים, כי אם **וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך**, והיינו עפ"י מה שנאמר (משלי ג' ו') בכל דרכיך דעהו, ופירשו כל מה שיעש האדם אפילו בצרכי הגופני וגשמי יהיו לשם שמים, באכילה ושתייה להיות לו כח לעבוד ה' ב"ה, ועושר לעשות בו צדקה וגמילות חסדים וכדומה וכדוד. וזהו נמי שאמר יעקב, עיקר תפילתי על צרכי הגשמיים אינו רק שתתן לי כדי שאוכל לקיים מצות מעשר עשר אעשרנו לך, כי במצותיו אני חפץ מאד לא זולת, (ועיין מ"ש מזה בבית הכנסת חדר ב' על מאמר (יבמות ק"ה): המתפלל יתן עינו למטה וכו', ולנפשך יונעם).

וזהו נמי ביאור אצלי בפ"י מפרקי אבות (משנה י"ט) דקאמר מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא וכו', ורבים דקדקו פשיטא מהיכי תיתי שתלמידיו של אברהם אבינו יורשין גהנם ח"ו.

אבל אמרתי על פי המובא שם הפסוק (משלי ח, כ"א) להנחיל לאוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, והיינו עפ"י הנ"ל צדיקים גמורים אינם מבקשים צרכי גשמי כמו עושר וכבוד וכדומה, כי אם לעשות רצון אבינו שבשמים, להיות לו כח לעבוד ע"י אכילה ושתייה כנ"ל, וג"כ לעשות צדקה ומעשרות והספקת תלמידי חכמים וכדומה, ולהיות דבריו נשמעים ע"י עושר וכבוד שיש לו למען הצל העושר מיד עשקו וכדומה. וא"כ כל כוונתם בבקשתם גדולה וכבוד, למען ה' ב"ה. והנה לאותן הצדיקים גמורים כאלה, ממלא ה' ב"ה בקשתם, וממילא זוכים לב' שולחנות, יש להם כל טוב אכילה ושתייה עושר וכבוד בעולם הזה, וג"כ נוחלין לעולם הבא באכילתם ושתייתם ועשרם עצמם, באשר כל כוונתם לשם שמים וכנ"ל.

וזהו כוונת החכם להנחיל לאהבי יש, ר"ל לאוהבי יש להנחיל לעולם הבא, וא"ת מחמת מצות פרטי שעשו, כי אם **ואת אוצרותיהם אמלא**, ר"ל בזה שאנכי ממלא אוצרותיהם, בזה עצמן זוכין לעולם

להביא דבר המבוקש, כמו כן אם ח"ו חוט הקדושה הנמשכת נפסק משורשו למעלה, הלא אינו מוגיע למעלה להוריד השפע משם מחמת עונות אשר מבדילין בינו לקונו כנ"ל, ואז ממילא גם מעולם המלאכים נתמעט השפע כנ"ל.

והנה כאשר ראה יעקב כל אלה, חפץ בהצדקו להיות מבני עלייה שיזכה להוריד שפע על ידו לכל העולמות כנ"ל, אבל יעקב אבינו דחיל חטאין כדאיתא ברז"ל (ברכות ד'): וירא יעקב שמא יגרום החטא, ולכן נטל יעקב אבינו סימן זה בידו, להיות בטוח כי הוא צדיק בדרךיו וחסידי במעשיו, וראוי הוא להיות על ידו ירידת השפע לכל העולמות, כאשר ראה במראות הסולם וכנ"ל, והיינו עפ"י מה דאיתא בזוהר (תרומה, דף ק"ע) על הא דאיתא (פסחים ק"ח). קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, והיינו שמדת הדין מקטרג למעלה שהאדם אינו ראוי לפי מעשיו לתת לו מזונות, והנה ה' ב"ה טוב לכל, אך ורק גם ישרן הוא, וקשה בעינו כביכול לדחות מדת הדין בקש, ומשום הכי אמר קשה מזונותיו של אדם, וכמו כן היה בקריעת ים סוף שמדת הדין קטרג הללו עובדי עבודה זרה כו' (זהו תרומה ק"ע), אלא שמ"מ קרע הים בזכות אבות, ונראה כקשה באשר היה צורך שעה לפניו בדעתו ית' לדחות המדת הדין בחזקה בלתי טענה מספקת, אבל זולת זאת ח"ו אין שום דבר קשה מעצמו לפניו ית' לעשות כחפצו ורצונו, אך ורק נראה כקשה מפני מדת הדין, שהוא ית' ישרן, זהו תוכן דברי הזוהר (ולעיל סדר וירא באריכות הבאתי דברי הזוהר הנ"ל). וכתב הנזר הקודש (פמ"ד סי' ט', עמ' רט"ו): מזה הטעם נתקנו התפלות, לעורר רחמי של מעלה ממקור רצון העליון, כדי לדחות המדת הדין, כדאיתא בזוהר שהתפלה היא מעוררת רחמים גדולים, (ועיין לעיל סדר וירא, ובבית הכנסת שלי חדר א' וב' באריכות מזה). ממוצא דברינו שמענו, להיות מזונות ושפע לאדם צריך תפלה הממתקת המקטרגים ומדת הדין כנ"ל, וזהו עיקר מעלת הצדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים כדודע.

תו אקדים מה דאיתא בחכמי האמת, בשעת העת הרצון שהשכינה שורה למטה והצדיקים נעשו מרכבה לשכינה, אז אינם מסורים תחת יד משפט השרים, רק הם תחת יד הקב"ה שדינו ממונת ברחמים וחסד, מה שאין כן מי שאינו צדיק כזה נמסר דינו ביד ב"ד של מט"ט, ועל זה אמר דוד (תהלים מ"ג א') שפטיני אלקים וגו', וכן (תהלים י"ז ב') מלפניך משפטי יצא, ואיתא במדרש שם בתהילים (מדרש שו"ט מזמור י"ז) אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע אינו יכול לוותר עונות אלא אתה, לפניך משפטי יצא, (ועיין בזה באריכות בנזר הקודש דף תי"ט שהביאם ג"כ).

ומעתה זהו שנטל יעקב סימן לעצמו לידע כי זכה הוא במעשיו, אחר מראות הסולם הנ"ל וכנ"ל, ולכן אמר **אלקים עמדי ושמרני בדרך [הזה] אשר אנכי הולך וגו'**, אלקים דייקא, והיינו כי הבטחת ה' ב"ה היה במדת הרחמים כדכתיב לעיל [והנה ה' נצב עליו] ויאמר [אני] ה' וגו', אבל הוא לקח לסימן, אם יפעל ע"י זכיות שלו שגם

הבא, שהם מקיימים מחשבתם ראשונה, בהיות להם עושר וכבוד וכדומה יעשו בו מצות רבות כנודע, וממילא זוכים לזה, ומעתה ג"כ זוכים מחמת זה עצמו לעולם הבא וכו"ל והבן.

וזהו נמי טובא קמ"ל התנא שתלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הבא ונוחלין לעולם הבא, אוכלין דייקא, שיש להם כל טוב בעולם הבא כדי לאכול ולשבוע, ועם כל זה בזה אכילה עצמה זוכה לנחול עולם הבא בטוב כוונתן לשמים, כדי שיהיה להם בריאת הגוף לעבוד ה' וכדומה וכו"ל, (ובפרט למי שידע כוונת אכילה להביא אותו דבר מדרגה למדרגה כנודע).

ובדרך הרמז אמרתי בהאי פרשתא דהאי סדר הנ"ל, באשר באמת הוא כולו מקשה, חדא, הלא כבר כתיב מקודם וישמע יעקב [וגו'] וילך פדנה אדם, ולמה לי עוד **ויצא יעקב מבאר שבע וגו'**. ועוד דכתיב **ויפגע במקום**, ולא הזכיר באיזה מקום. וגם מה **וילן שם כי בא השמש**, איפכא הוי למכתב ויבא השמש וילן שם, (ודברי רז"ל ידוע).

והנה על זה רציתי לומר, עפ"י הידוע דיותר טוב להיות קבור בארץ ישראל מבחוץ לארץ, וכאשר באמת ציוה יעקב לאמר (בראשית מ"ז, ל') ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. גם למתי חוץ לארץ קשה התחייה כדאיתא בכתובות, אבל איתא שם אצל התלמיד חכם התורה הוא מחייהו (ק"א ב' שם). ומעתה כיון שכעת יצא יעקב מבאר שבע אשר שם היה בבית מדרשו של שם ועבר, ולמד י"ד שנה תורה עד הנה (כדאיתא במהרש"א בחדושי אגדות בחולין), וזהו **ויצא יעקב מבאר שבע וילן חרנה**, וא"כ היה מיצר אולי כעת בלכתו לחרן ח"ו לא יהיה לו זכות התורה כמו עד הנה, כי אורא דארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנ"ח:), גם דרך ממעט (רש"י בראשית י"ב, ב'). ולכן **ויפגע במקום**, ר"ל התפלל לה' שהוא מקומו של עולם, כדאיתא במדרש רבה על זה בהאי סדר (פס"ח ט'). ומה היה תפלתו, לזה אמר **וילן שם כי בא השמש**, ר"ל בעת בוא פקודתו לעת ביאת שמשו, כמה דאיתא אמרת (קהלת י"ב, ב') אשר לא תחשך השמש, וזה קאי על המיתה כנודע, כי אז ביאת שמשו של אדם אשר היה שואף זורח בעולם הזה. על זה התפלל יעקב שיזכה וילן שם בארץ ישראל, באשר הוא שם כעת, ולא בחוץ לארץ ח"ו, ועל זה היה עיקר דאגתו בצאתו לחוץ לארץ, כדרך של צדיקים לזכור תמיד ימי אחריתם של אדם ותכליתו, למען לכת בדרכי ה' תמיד כנודע.

אך להבין גם מה דקאמר עוד בתר הכי בהאי פרשתא, **ויפגע במקום וגו' ויקח מאבני המקום וגו'**, מאי קאשמעינן בזה במה ששם מראשותיו יהיה מה שיהיה, גם מראות הסולם קושיא הבנה כנ"ל.

לכן נ"ל לומר, דהתורה הקדושה רוצה לרמז לנו דברי המשורר (תהלים מ"ט ט"ז) אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במוותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, ממוצא דבריו שמענו, אל יקנא האדם בעושה, באשר הלא סופו לריק יגע, ולא יקח בידו מאומה בבוא יום פקודתו לילך בדרך כל הארץ, והעשיר לא יענה עזות לילך בדרך עקלתון להיות בן חורין ממצות ה', כד"א (דברים ל"ב, ט"ו) וישמן ישורון ויבעט, כאשר באמת בין לילה היה ובין לילה אובד מכל נכסין וקנינין דאית ליה תחות כל שמיא, ופתאום יצא הגזירה, לבוא אל האדמה ארורה, ולכן לא אתה בן חורין להבטל ממנה כדאיתא בפרקי אבות (פ"ב מט"ז), רק חזק ואמץ במצות ה' כל היום, ואז טוב לך סלה.

והנה כבר ידוע בצאת הצדיק מהעולם הזה, שבה הנשמה תחת כסא הכבוד למקומה הראשון למעלה בשמים, אשר לא כן רשעים אשר בצאתו מהעולם הזה נשמתם בקשו לעלות, אבל מורידין אותן, ושלוחי דינין יורדין לדון אותן ונשמתו יחד כנודע (עיין סנהדרין צ"א: ובספר הברית ח"ג דף ל"ו).

וזהו הרמז **ויצא יעקב מבאר שבע**, ר"ל מחמת שהיה לו באר שבע, שהיה שבע בתענוגי עולם בעושר ונכסים ושפע, (וכמה דאיתא אמרת (ישעיה י"ב, ג') ושאתם מים בששון ממעיני הישועה, וזה קאי על השפע וברכה לעתיד כנודע, הרי שפע וברכה נקראו מעיינות, וזהו נמי באר שבע, שהיה באר שבע מכל טוב), ומחמת שהיה לו **באר שבע**, שהיה שבע מכל תענוגי עולם כנ"ל, ולכן **ויצא יעקב**, ר"ל מזה יצא יעקב לשון עקב ומרמה, (ומשום הכי באין עושים רצונו של מקום נקראים בשם יעקב מהאי טעמא), ור"ל מגודל תענוגיו היה מלא עקוב ומרמה, וכמה דאיתא אמרת (דברים ל"ב, ט"ו) וישמן ישורון ויבעט, ומשום הכי נמי **וילן חרנה**, ר"ל היה הולך כבן חורין להבטל מעבודת ה' ב"ה, ובוטח על חילו ורוב הונו, וברוב עשרם יתהלל.

אמנם ויפגע במקום, ר"ל פתאום הוא פגע במקום הידוע, ואיזהו מקום, לזה אמר **וילן שם**, ר"ל באותו מקום שלן שם ואינו יכול לשוב עוד, וזהו מקום הקברות, ומתי פגע במקום הזה, ולזה אמר **כי בא השמש**, כשיעריב שמשו, כמה דאיתא אמרת (קהלת י"ב, ב') אשר לא תחשך השמש, והוא קאי על העריב שמשו של אדם. ומשום הכי נמי לא הוזכר בפירוש איזה מקום בבירור, באשר אותו מקום אינו מבורר, כי רגלי אינש עריבין כנודע (סוכה נ"ג), וכמו שפירש"י בראשית על פסוק (בראשית ב' ז') ויצר האדם עפר מן האדמה, נטל עפר מארבע רוחות שכל מקום שימות שם שם תהא קולטתו לקבורה, לכן אומר סתם ויפגע במקום, שילן שם בעת ביאת שמשו, ויהי באיזה מקום שיהיה, ואז מכל עשרו וטובו ותענוגיו שהיה שבע מהם בעולם הזה, לא יקח אתו עמו כי אם **ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו**, ר"ל רק אבנים אשר המה שם באותו מקום שקלטתו לקבורה כנ"ל, המה האבנים אשר שם מראשותיו, **וישכב במקום ההוא** כאבן דומם, אבל לא זולת. ואז **ויחלום**, ר"ל אז כל ימי היותו בעולם הזה אינו רק כחלום אצלו, כמי שחלם לו שהוא בפ"פ ועוסק בפרקמטיא ומרויח

הרבה עד נחת ינחת ויתענג מאוד, ובהקין והנה חלום ואין כל בידו, ככה הוא אצל העשיר אשר בא יום פקודתו ושוכב כאבן דומם, ואז רואה שכל תענוגיו לא היו רק כחלום. וכעת והנה **סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה**, ר"ל הוא דומה לסולם המוצב ארצה, והוא הוא עצמו המונח ארצה בקבה, וראשו, היא הנשמה, **מגיע השמימה**, שרצתה לשוב בשמים למקומה הראשון כנ"ל, אמנם אינה מגיע רק השמימה, ולא בשמים, באשר והנה **מלאכי אלקים עולים ויורדים בו**, והן השלוחי הדינין הדנין אותו כנ"ל ונשמתו.

אבל אם האדם זוכה, והנה ה' **ניצב עליו**, ר"ל שמת בנשיקה על ידו ית' ב"ה כנודע, וזהו מיתת הצדיקים, וזהו **וה' ניצב עליו ויאמר וגו' ופרצתה ימה וקדמה וגו'**, ר"ל מבטיחו ומראה לו שכרו בעולם הבא קודם מותו, והיא נחלה בלי מצרים, וזהו פרצתה ימה וקדמה, וכדאיתא במדרש רבה גבי ר' אבהו ושאר צדיקי עולם שמראין להם שכרם קודם מותם להתענג בהם ולצאת מהעולם הזה בנקל כנודע.

נחזור לענינינו, כל השפעה מלמעלה באה ע"י התעוררת דלמטה במעשיהם הטובים של צדיקים כנ"ל בהתחלת דברינו. והנה עיקר מעלת הטוב להיות האדם יראת ה' נגדו תמיד, וכמו דכתיב (משל כ"ח י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד, ואם הוא ית' משפיע לו עושר וכבוד ונכסים ובנים וכיוצא מטובת העולם הזה, יש לו לירא שמא יגרום החטא, או שמא העושר שמור לרעתו ח"ו, וכדאיתא בזוהר בראשית (י"ב). (הובא בספר ראשית חכמה פ"ג משער היראה), אמר ר' אלעזר לא איצטרך לאתנשא יראה בכל פקודין, כ"ש בפקודא דא איצטרך יראה לאתדבקא בהאי איך אתדבקא אהבה, איהי בסטרא חד טב, כמא דאתמר דיהב עותרא וטב אורכא דחייא בני ומזוני, כדין אצטרך לאתערא יראה ולמדחל דלא יגרום חובה, ועל דא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד, דדין דהא כלול יראה באהבה כו' עכ"ל. וכן שמעתי בשם הרב הגאון מה"ר יחזקאל סג"ל מפראג (ה"ה הגאון בעל נודע ביהודה, הובא בעולת חודש ח"ב דרוש ב' מאמר ע"ב) על פסוק וקרבתי אליכם למשפט (במלאכי ג' ה'), דר"ל אף שאני מקרב עצמי אליכם, הוא ג"כ למשפט, כדי לנסותו, או עושר שמור לרעתו וכדומה וכו"ל.

כלל דבריהם שמענו אשרי אדם מפחד תמיד, ובהיות לו עושר וכבוד אל יגבה לבו ח"ו וישכח ה' אלהיו, דכתיב (דברים ח' י"ג) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו', ואמרת דר"ל כיון דכתיב מקודם פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וגו' וכסף וזהב ירבה לך וגו', וא"כ מחמת זה תתגאה ורם לבבך לאמר אני ואפסי עוד ולי ראוי המלוכה, ובאמת ושכחת את ה' אלהיך, ר"ל שתשכח ה' בזה שהוא מדת הרחמים לך, שנותן לך רחמים בהיות לך כל טוב, באמת בזה הוא אלהיך, כנ"ל וקרבתי אליכם למשפט, שהקרבות ההוא הוא למשפט כנ"ל, (ובמקום אחר הארכתי בזה).

ובאלה הדברים מבואר אצלי כוונת מדרש רבה בהאי סדר פרשה ע' ס' ו' וז"ל **ושבתי בשלום אל בית אבי, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים, א"ל הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים, חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון זה, שנאמר (זכריה י"ד ח') והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו (ישעי' י"א י"א), והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י"ח), והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' עכ"ל. והנה כבר תמה היפה תואר מה שבחו של לשון זה להיות מפתח לגאולתן של בנים. ועוד מה לשון מפתח, לא הוי לומר אלא וכתב גאולתן של בנים על ידו. ולי קשה ביותר, מה לשון נטל שיחתן של אבות כו', תפלתן היה לו לומר.**

אבל לדברינו הנ"ל י"ל כך, דהנה כבר הבאתי לעיל שיש לתמוה בהא דאמר יעקב והיה ה' לי לאלקים, האיך תלה ח"ו זה בתנאי, דהא אמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' ונתן לי לחם וגו' והיה ה' וגו', וכבר כתבנו לעיל מזה, אמנם הרבה פנים לתורה, ואמרת עוד לפרש דכך היתה כוונת יעקב אבינו, אשר בלאו הכי יש לדקדק בהא דאמר וידר יעקב נדר לאמה, דמלת לאמר הוא מיותר (ודברי חז"ל ידוע). אבל י"ל עפ"י דברינו לעיל אשרי אדם מפחד תמיד, ובהיות לו השפעת עושר ונכסים אעפ"כ יהיה לו יראה ודאגה אולי עושר שמור לרעתו, או יגרום החטא, והקרבות הוא למשפט כנ"ל על פסוק וקרבתי אליכם למשפט, וכנ"ל על פסוק ושכחת את ה' מה שהוא עמך במדת הרחמים, הוא באמת אלהיך זהו מדת הדין. והנה אצל יעקב אבינו שהיו כל פינותיו שהיה פונה כולה לצד ימין ה' ועבודתו ית', ולעומת זה יראת ה' כצינה תעטרנהו, ובכל הבטחה אשר הבטיח לו ה' ב"ה ופרצת ימה וקדמה והיה זרעך כעפר הארץ ואנכי עמך ושמרתך וגו', היה דחיל חטאין אולי מחמת שכסף וזהב ירבה לו ועושר וכבוד, ירום לבבו ח"ו לשכוח בצד מה מעבודתו ית' חלילה, לכן היה מרגלא בפומיה תמיד, (כמו שמצינו בחז"ל (ברכות י"ג) מרגלא בפומיה דר' מאיר, וכן באב"י ור"א ושאר תנאים ואמוראים כנודע, ופירש"י שהיה שגור בפיו דבר זה תמיד, והיינו דבר יראה ועבודת ה' בזה כדאיתא התם, ועיין בברכות י"ז א'), בכל אשר יהיה לו השפעת הטוב, תמיד זכור יזכור פן ואולי הקרבות ההוא הוא למשפט, והעושר ח"ו שמור לרעתו, ואולי יגרום החטא, (וכדאיתא באמת ברז"ל (ברכות ד') גבי יעקב על פסוק (ל"ב ח') וירא יעקב וגו', אולי יגרום החטא כנודע), ומה שהוא רואה שה' ב"ה מתנהג עמו במדת הרחמים, היה יהיה למדת הדין בסופו וכנ"ל וקרבתי אליכם למשפט, ובזה ממילא לא יבוא ח"ו שירום לבבו לשכוח מעבודתו ית' בשום פעם.

וזהו אומרו, כשהקין יעקב משנתו, וידע וראה והבין כל אשר הבטיח לו ה' ב"ה בכל מילי דמטיב, ומשום הכי **וידר יעקב נדר לאמה**, ר"ל זה היה הנדר **לאמה**, שתמיד יהיה מרגלא זו בפומיה לאמה, ומהו המרגלא בפומיה שיהיה, לזה אמר **אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום**

כלל דברינו אשרי אדם מיוחד תמיד, ותמיד זכור יזכור כי רחוק הוא מה, ואז יוסיף מצות לקרב את עצמו אל ה' ב"ה, וזה היה מעלת יעקב כנ"ל שהיה דחיל חטאין תמיד כנ"ל.

ובזה בארתי נמי מקראי קודש בהאי סדה, **ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלקים אני אשר מנע ממך פרי בטן.** ויש לדקדק, חדא מלת ליעקב מיותרת, הוי סגי באומרו ותרא רחל כי לא ילדה. גם קשה מהיכי תיתי תקנא רחל הצדקת באחותה, והנה רש"י פירש וכן איתא במדרש רבה (ע"א, ל') שקנאה אחותה במעשיה הטובים, אמרה אלולי צדקה ממני לא זכתה לבנים. אבל יש לתמוה על זה, א"כ במה רצתה להסיר קנאה כזו במה שאמרה ליעקב הבה לי בנים, ופירש"י שיתפלל עליה, וא"כ אכתי קנאתה במקומה עומדת, שאחותה לאה זכתה בצדקת עצמה והיא צריכה לתפלת יעקב. וממשמעות הכתוב משמע באשר שקנאה באחותה, משום הכי ותאמר ליעקב וגו' ובזה תוסר קנאתה. ועוד יש לדקדק מה השיב יעקב התחת אלקים אנכי, והכי רחל לא ידעה מזה, אך רצתה שיתפלל בעדה כפירש"י, ועי"ז לא השיב לה כלום, רק הוי סגי באמרו אלקים מנע ממך פרי בטן, וכפירש"י דלי יש בנים. גם ראיתי בספר יד יוסף סדר וירא מביא ג"כ פסוקים הללו, ומדקדק שם דבתחלה כתיב הבה לי בנים, ויעקב אמר אשר מנע ממך פרי בטן, ולא אמר נמי מנע ממך בנים כמעיקרא.

אבל י"ל דרחל ויעקב היו מחולקים בזה, דרחל החזיקה ליעקב לצדיק גדול וגמור אשר אין למעלה ממנו, ומשום הכי שפיר אמרה הבה לי בנים, אבל יעקב היה דחיל חטאין תמיד כנ"ל, ולא היה מחשיב את עצמו לצדיק, ומשום הכי שפיר חשיב התחת אלקים אני וגו', וממילא יבוארו שאר דקדוקים הנ"ל בעז"ה.

רק מקודם אציג פה עמודי, מה שאמרתי על הא דכתיב בסדר לך לך (בראשית ט"ו א') אחר רדיפת מלכים, שאמר ית' ב"ה לאברם, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, ויש לדקדק מה מאריך כ"כ, באומרו אנכי מגן לך, הוי סגי באומרו אל תירא אברם שכרך הרבה מאד, דהא עיקר המורא של אברם היה שיהיה לו ניכוי זכויות כפירש"י, וא"כ שפיר הוי סגי באמרו לו שכרך הרבה וגו' וכנ"ל. (וכבר כתבתי לעיל סדר תולדות על זה). ואמרתי עפ"י מה דאיתא בזוהר (הובא בספר נזר הקודש בהאי סדר (שם"ב)) דיש שני מיני צדיקים, יש צדיק שעומד תחת השגחת המלאך, כדכתיב (תהלים ל"ד ח') חונה מלאך ה' סביב ליראיו, אמנם שוב יש צדיקים שהקב"ה בכבודו ובעצמו משגיח עליהם, ויש הבדל בניהם, כי מי שהוא תחת השגחת המלאך, אז אינו בא כי אם בהשתדלות אנושי בטורח ועמל, כי השגחת המלאך אינו אלא בדרך הטבע, וכדכתיב (דברים י"ח ט"ו) למען יברכך ה' בכל אשר תעשה, שצריך עמל וטורח, אבל השגחת ית' ב"ה בכבודו ובעצמו הוא חוץ לטבע אף שלא השתדלות האנושי, והטעם כי המלאכים

וגו', ועם כל זה השפעת הטוב בכל מיילי דמטיב, אעפ"כ יהיה מרגלא בפומיה תמיד **לאמר והיה ה', ר"ל** מדת הרחמים הלזה לפי ראות עיני, היה **לי לאלקים**, ר"ל שמא יגרום החטא, וממילא יהיה למדת הדין ולמשפט כנ"ל, ואולי ח"ו העושר שמור לרעתו. ומחמת שמרגלא זו בפומיה תהיה תמיד, ממילא **והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים**, כפירוש האבן עזרא בסדר זו מקום קבוע לתפלותי, ואל אומר כבר כביר מצאה ידי ומה צריך לי להתפלל עוד, אבל באמת חלילה לי מזה, כי תמיד זכור אזכור ביראת ה' כל היום, ואדרבה תמיד תפלתי לאל חי שהשפעתו עלי יהיה לנצח, ואל יגרום החטא ח"ו, ולא יהיה ההשפעה לרעת ח"ו וכנ"ל, כי אם **וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך**, לעשות בו מצות וכנ"ל באופן הראשון והבן.

כלל דברינו שיעקב תמיד היה יראתו ית' על פניו לאמר המדת הרחמים הוא אצלו מדת הדין, ועל זה אמר והיה ה' לי לאלהים וגו' כנ"ל. והנה בזכות זה היה יהיה גאולה עתידה מדה כנגד מדה, שמדת הדין יהפך להרחמים גמורים, כדכתיב (זכריה י"ד ט') ביום ההוא יהיה ה' [אחד] ושמו אחד, וכדאיתא ברו"ל פסחים (נ') לא כעולם הזה עולם הבא, שבעולם הזה נכתב ב"ה ונקרא בא"ד ועולם הבא נכתב ונקרא ב"ה, ומשום הכי כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והכי האידנא לאו שמו אחד אלא לעתיד נכתב ונקרא ב"ה ולא בא"ד. וכבר הבאתי לעיל סדר בראשית, דהענין הוא כי שם א"ד הוא מדת הדין, ושם הוי"ה הוא הרחמים גמורים, ולעתיד יתהפך מדת הדין לרחמים גמורים ויהיה כולו רחמים, ומשום הכי לא נקרא לעתיד בא"ד, ע"ש באריכות בשם נזר הקודש. וזהו הכל היה בזכות יעקב, שבית המקדש השלישי נבנה בזכותו כנודע, ראשון היה בזכות אברהם שני בזכות יצחק ושלישי בזכות יעקב, וכיון שיעקב תמיד מרגלא היה בפומיה שמדת הרחמים אצלו מדת הדין, למען יהיה יראתו ית' מיד על פניו כנ"ל, לכן מדה כנגד מדה לעתיד בזכותו של יעקב נתהפך מדת הדין להרחמים גמורים, וממילא בזה היה מפתח גדול לגאולתן של ישראל, באשר שהכל נהפך לרחמים וליכא עוד קטרוג דין כלל.

וזהו נועם דברי רז"ל הנ"ל במדרש רבה, **הקב"ה נטל שיחתן של האבות**, שיחתן דייקא, ור"ל מה שהיה מרגלא בפומיה תמיד לאמר והיה ה' לי לאלקים, שחשב שמדת הרחמים הוא אצלו למדת הדין כנ"ל, זה נטל **ועשאן מפתח לגאולתן של בנים**, דכיון דהוא חשב על מדת הרחמים שהוא מדת הדין למען יראתו ית' כנ"ל, משום הכי נמי הפך הוא ית' המדת הדין למדת הרחמים, ובזה נעשה מפתח גדול לגאולתן של בנים, דלית קטרוג הדין עוד. ואמר לו **אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים חייך שכל טובות וברכות כו' לא יהיו אלא בלשון זה כו'**, להורות כי זכותך גרם להם כל זה, ולכן כתיב בכל פעם והיה, .. כי מה שאמרת והיה ה' לי לאלקים גרם (חצי שורה מטושטש).

לא נבראו כי אם אחר בריאת שמים וארץ שנתסדו בטבע, לפיכך גם הנהגתם אינו אלא בטבע, אבל הקב"ה שהמציא תחלה השמים וארץ יש מאין שהוא חוץ לטבע, אף כן תמיד כל פעולות הנהגתו הוא חוץ לטבע, וממילא מי שהוא עומד תחת השגחתו ית' בכבודו ובעצמו הוא מתנהג חוץ לטבע, זהו תוכן דבריהם הקדושים.

ולפ"ז י"ל וודאי אברהם היה מתירא, כיון דנעשה לו נס ברדיפת מלכים, והעושים לו נס מנכין לו מזכיותיו כדאיתא ברז"ל (שבת ל"ב), אבל באמת י"ל כל זה הוא באותו הצדיק שהוא עומד תחת השגחת המלאך, אשר הנהגתו אינו אלא עפ"י הטבע, וא"כ ממילא אם לפעמים אם הקב"ה עושה לו נס דהוא חוץ לטבע, אז שפיר ע"י זה מנכין לו מזכיותיו, כיון דמדרגתו של אותו הצדיק אינו כי אם ע"י הנהגת הטבע ע"י השגחת המלאך כנ"ל. מה שאין כן אצל הצדיק אשר הוא עומד תחת השגחתו ית' בכבודו ובעצמו, הרי הנהגתו חוץ לטבע, וממילא אצל צדיק כזה אין ניכוי זכיות כלל, אף אם נעשה לו נס, כי כן מדרגתו של אותו הצדיק תחת הנהגתו ית' ב"ה שהוא חוץ לטבע כנ"ל.

וזהו שהשיב הוא ית' לאברם, כיון שאברם היה מתירא שהיה לו ניכוי זכיות כפירש"י וכדאיתא במדרש רבה, לכן אמר לו אל תירא אברם אנכי מוגן לך, אנכי דייקא, שאתה במדרגת הצדיק אשר אנכי בכבודי ובעצמי משגיח עליו, וממילא שכרך הרבה מאד, וליכא ניכוי זכיות באלה נסים אשר נעשו לך, כי הנהגתך חוץ לטבע וכנ"ל והבן.

ובאלה הדברים נבוא לבאר מקרי קודש הנ"ל, דכבר ידוע דברי רז"ל (מו"ק כ"ח) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזל, אך הצדיק שהוא ית' ב"ה משגיח עליו בכבודו ובעצמו, הרי אינו עומד כלל תחת המזל והטבע, כי אם הנהגתו חוץ לטבע כנ"ל. ובזה היו מחולקים רחל ויעקב, דרחל אמנו היתה מחזיק ליעקב לצדיק גמור אשר הוא [עומד תחת השגחתו יתברך] בכבודו ובעצמו, וא"כ ממילא אף דבנים לא בזכותא תליא כי אם במזל, מ"מ הלא יעקב הנהגתו חוץ לטבע ומזלו, ובוודאי יכול לפעול ע"י תפלתו שיהיה לה בנים, אף שהוא אצלה חוץ לטבע עפ"י המזל. והנה וודאי בלידת הבנים עצמן לא איכפת לרחל אמנו, אך ורק באשר אמנו רחל נביאה היתה כדאיתא במדרש רבה בהאי סדר סוף פרשה ע"ב, וא"כ היתה יודעת שיצאו מיעקב שבטי י"ה זרע צדיקים זרע אמת, כולם אהובים כולם ברוכים אל ה' ב"ה במעשיהם הטובים כנודע, ועל זה היתה עיקר צערה לקנאות באחותה, בזה שלא תזכה בצדקתה לזרע קדושים כאלה.

וזהו אומרו **ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב**, ליעקב דייקא, דלפי דעתה יעקב וודאי הוא במדריגה גדולה אשר הוא עומד תחת השגחתו ית' ב"ה בכבודו ובעצמו כנ"ל, וגם ליעקב אשר ממונו יצאו שבטי ית' זרע צדיקים זרע אמת כנ"ל, ולזה **ותקנא רחל באחותה**, שממנה לא יצאו זרע צדיקים כאלה, ומשום הכי אמרה ליעקב **הבה לי בנים**, כי בך תליא ע"י תפלתך לשנות הטבע, ואזכה על ידך לזרע צדיקים כאלה וכנ"ל

ועוד י"ל משום הכי אמרה ליעקב הבה לי בנים, עפ"י מה דאיתא ברז"ל במס' ב"ב דף י' ע"ב, מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים, ר' אליעזר אומר יפזר מעותיו לעניים כו', וא"כ רחל לה היתה ביכולתה לפזר לעניים כפי רצונה, כי האשה ברשות בעלה, ואינו רשאי ליתן כי אם דבר מועט בלתי רשות בעלה כנודע, ומשום הכי תלוא שפיר ביעקב לאמר הבה לי בנים, כי אתה שפיר תוכל שאזכה לבנים, ע"י פיזור מעותיך לעניים. (והנה וודאי מסתמא יעקב אבינו נתן צדקה, אבל לפי דעתה רצתה רחל שיתן יותר מזה, וכמו דכתב הרמב"ן על פירש"י ומדרש דבקשה ממנו שיתפלל כנ"ל, והכי ח"ו יעקב לא התפלל בעד אשתו, הלא דרך צדיקים בלאו הכי להתפלל על אחרים, אך ורק לפי דעתה היה שאינו מרבה בתפלה ע"ש, וא"כ כמו כן י"ל לעניינינו לענין פיזור מעותיו לעניים וכנ"ל)

ועל זה השיב יעקב שפיר, כיון דשמע שאמרה לו הבה לי בנים, וי"ל כוונתה דע"י תפלתו יפעל לשנות הטבע ומזלה כנ"ל, או ע"י צדקה לעניים כנ"ל, ולזה שפיר אמר לה **התחת אלקים אנכי**, התחת אלקים דייקא, שיעקב בענותנותו היה דחיל חטאין כנ"ל ולא היה מחזיק עצמו לאותו צדיק שעומד תחת הנהגתו ית' בכבודו ובעצמו, כי אם ע"י השגחת המלאך, כדכתיב (... חונה מלאך ה' סביב ליראיו וכנ"ל, וממילא קשה לשנות הטבע, כי הנהגת המלאך הכל ע"י הטבע וכנ"ל. וא"ת שכוונתך היה ע"י צדקה לעניים שאפזר תזכה לבנים, לזה שפיר מסיים ואמר לה **כי מנע ממך פרי בטן**, באשר ע"י פיזור מעות לעניים זוכה האדם לבנים זכרים, וא"כ עכ"פ היה לך להוליד בנות, ובאמת הרי מנע ממך פרי בטן לא בנים ולא בנות, ופרי בטן דייקא, ולזה לא צריך לפיזור מעות לעניים כל כך, אך לזכרים דווקא צריך פיזור מעות לעניים כנ"ל, אלא ודאי מזלך גרם שלא תלד, וא"כ קשה לשנות הטבע והמזל, כי בנים לאו בזכותא תליא כי אם במזל, כנ"ל והבן.

או י"ל כן, דהנה תוס' בשבת קנ"ו (ע"א, ד"ה אין מזל לישראל) כתבו, הא דבנים לאו בזכותא תליא כי אם במזל, מ"מ ע"י זכות גדול משתנה ע"ש. ולפ"ז כיון דרחל סברה דהיא לאו צדקת כ"כ, כפירש"י שמשום הכי קנאה באחותה וכנ"ל, ומשום הכי שפיר אמרה ליעקב **הבה לי בנים**, כי זכותו של יעקב הוי זכות גדול, ועל ידו שפיר ישונה המזל אפילו בבנים כנ"ל בתוס'. ולזה אדרבה אמר לה יעקב **התחת אלקים אנכי**, ר"ל שהוא גזירת מדת הדין ולא מצד המזל, ותחת אלקים דייקא דהוא מדת הדין כנודע, ומביא לה ראייה באמרו לה **אשר מנע ממך פרי בטן**, ממך דייקא, הלא ממך למה מנע, כי לך וודאי יש זכות גדול במה ששתקת ומסרת סימנין לאחותך, אשר זכות זה קם לדורי דורות בעת הגאולה במהרה בימינו כנודע, (ובלאו הכי היה מכיר יעקב אבינו באמנו רחל אשתו לפי הנהגתה זכות הרבה שיש לה), והרי ע"י זכות גדול ישונה המזל כנ"ל בתוס', אלא ודאי ה' אמר ויהי, וגזירה מלפניו ית' בזה ומה לי לעשות, והבן.

ולפ"ז להמדרש היה קשה קושיא הנ"ל בהאי קרא, האיך כתיב ויצא יעקב וגו', והרי כבר כתיב לעיל וישמע יעקב וילך פדנה ארם כנ"ל. ולזה פתח ואמר **שיר המעלות אשא עיני אל ההרים, אל ההורים, למלפניי ולמעבדני**, ופירש היפה תואר דליכא למימר הרים ממש, דאיזה עזר תבוא לו מן ההרים, אלא מה הרים הורים, שנקראו הרים כענין שנאמר (במדבר כ"ג ט"ז) כי מראש צורים אראנו, וע"ז אמר למלפניי ולמעבדני, כלומר לרבות המלמדים אותי דרכי תורה, ולמעבדני המדריכים אותי בעבודת ה' בשמירת מצותיו ית', זהו תוכן דברי יפה תואר לענינו שם. ולענינינו כוונתו דיעקב לא הלך מתחלה מיד לחרן, כי אם אמר **אשא עיני להורים כנ"ל**, לרבות המלמדים אותי דרכי התורה, והוא בבית המדרש של שם ועבר אשר היה בבאר שבע כמ"ש המהרש"א הנ"ל, ושמו תאמר למה לא הלך מיד לחרן כמצות אביו ואמו, לזה אמר הטעם, כי אמר **מאין יבוא עזרי**, כלומר כיון שבא אליז בדרך ונטלו עמו ממנו את הכל, וא"כ ראה כי מזלו מתנגד נגדו בשלש אלה בנים חיי ומזוני, כי אמר **אלעזר הלך לרבקה ובידו כל טוב עם עשרה גמלים כנ"ל**, ובידי אין נזם וצמיד כי נלקח ממני הכל, וצריך אני לבוא לזווגי בעירום ובחוסר כל, ולהרחיק נדוד כנ"ל, ומזה אני רואה רוע מזלי בשלש אלה, ומשום הכי לא הלך מיד לחרן, כי אם הלך לבית המדרש של שם ועבר, וכיון שם קנה שלימות גדול בתורה, והיה לו זכות גדול של תורה, אשר ע"י זכות הגדול משתנה המזל גם בשלש אלה כמ"ש תוס' הנ"ל, משום הכי שפיר מאז חזר ואמר **לית אנא מוסיד סברי מן בריי**. ומשום הכי נמי אמר **עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ**, עושה שמים וארץ דייקא, דגם זה היה ע"י כלי אומנתו ית' ב"ה והיא תורה הקדושה כנ"ל, וממילא התורה היא חוץ מהמזל והטבע, וממילא ישתנה מזלו בשלש אלה, וכאשר באמת היה. ומשום הכי מסיים המדרש ה' **ישמור צאתך ובואיך ויצא יעקב מבאר שבע**, ר"ל מחמת יציאתו של יעקב מבאר שבע שהוא מבית המדרש של שם ועבר דהיה בבאר שבע כנ"ל במהרש"א, משום הכי זכות התורה עמדה לו בצאתו ובבואו, ובא בשלום בגופו וממונו ובבניו כנודע, ושפיר כתיב הכא ויצא יעקב מבאר שבע, כי היו שתי יציאות, א' שיצא מבית אביו כדי ללכת לפדן ארם, וא' כעת מבאר שבע הלך מיד לחרן וכן"ל, והבן.

ועתה נשובה אל מאמר הנצב פתח שער, דיש לדקדק בו מה היה קשה ליה בהאי קרא, דפתח בהך דרש אז תלך לבטח זה יעקב וכו'. גם מה **וערבה שנותך וישכב במקום ההוא**,... האיך ידעין מה דערב לו שנתו אז, ואי כיון דנגלה לו מראות החלום וה' ניצב עליו, וא"כ הוי לסיים דכתיב ויחלום וגו' וה' ניצב עליו וגו'.

אבל י"ל עפ"י מה דאיתא במדרש רבה פרשה ס"ח ס"ג בסופו וז"ל, רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכפורנס כו', וכ' הנזר הקודש שם וז"ל כמטה וכפורנס פרש"י כסת, כלומר ע"י המסת האבנים נעשו רענן

ובזה מבואר אצלי מדרש רבה בהאי סדר פרשה ס"ב ס"ב וז"ל **ר' שמואל בר נחמן פתח שיר המעלות אשא עיני אל ההרים, אשא עיני אל ההורים למלפניי ולמעבדני, מאין יבוא עזרי, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד כו'.** ר' יהושע בן לוי אמר שלח עמו, אלא שעמד עשו ונטלו ממנו. חזר ואמר מה אנא אוביד סברי מן בריי, (חזר ואמר) **ח"ו לית אנא מוסיד סברי מן בריי, אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ כו', ה' ישמור צאתך ובואך ויצא יעקב עכ"ל**. והנה יש לדקדק מה קסבר דקאמר אנא מוסיד סברי כו', וחזר ואמר לית אנא מוסיד סברי. וגם מהיכי תיתי שח"ו סלקא דעתיה דיעקב למוסיד סברו מן בריי. וגם למה אמר דווקא אשא עיני אל ההורים מלפניי ומעבדני.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל, דכבר נזכר לעיל דבני חיי ומזוני לאו בזכותה תליא כי אם במזל תליא, אמנם ע"י זכות גדול משתנה המזל כנ"ל. והנה זכות גדול הוא לימוד התורה, דתלמוד תורה כנגד כולם. ועוד י"ל באשר התורה היא כלי אומנותו של הקב"ה אשר בה ברא עולמו כנודע, וא"כ ממילא התורה למעלה מהמזל והטבע, כי על ידה נברא הכל, וכדדרשו רז"ל בראשית ברא, בשביל התורה שנקרא ראשית כנודע. וא"כ ממילא כיון דיעקב ראה שהוא צריך לילך חוצה לארץ עבור זיווג, ולברוח מפני עשו אחיו, ואף גם בבואו בדרך בא אליז ונטל ממנו כל אשר לו, (וכנ"ל במדרש ששלח עמו ובא עשו ונטלו). ובכל אלה ראה יעקב כי בשלש אלה המזל אינו טוב אצלו, הן לענין בנים, שהיה צריך להרחיק נדוד עבור זיווג כנ"ל, והן לענין מזוני שניטל ממנו כל והיה ערום מכל, והן לענין חיי שהיה לו חיי צער שהיה צריך לברוח, ומשום הכי שפיר עלה על דעתו לומר אבד סברי, באשר כל שלש אלה לא יעשה לו בזכותא כי אם עפ"י המזל, וכבר ראה בשלש אלה המזל מתנגד כנגדו וכנ"ל, וממילא אמר **אבד סברי**, כי בשלש אלה לא מהני כי אם עפ"י המזל, דבנים חיי ומזוני לאו בזכותא תליא כי אם במזל כנ"ל. אבל אח"כ חזר ואמר **לית אנא מוסיד סברי**, היינו בזכות התורה שלמד בבית המדרש של שם ועבר, דהוא זכות גדול מאד כנ"ל, וגם התורה היא למעלה מהמזל והטבע כנ"ל, ועל ידה ישתנה המזל, כנ"ל בתוס' ע"י זכות גדול משתנה המזל אף בבני חיי ומזוני.

והן הן דברי המדרש הנ"ל, דהנה בהאי קרא יש לדקדק, האיך כתיב ויצא יעקב וגו', דהא כבר כתיב לעיל וישמע יעקב וילך פדנה ארם, וא"כ ולמה לי עוד ויצא יעקב מבאר שבע. אבל המהרש"א בחדושי אגדות במגילה (י"ז. ד"ה ד"ה הוה יעקב מוטמן) כתב על זה דבית המדרש שם ועבר היה בבאר שבע, ולפיכך הזכיר הכתוב יציאת יעקב ב' פעמים, כי תחלה הזכיר ענין יציאתו מבית אביו ששלחו כדי ללכת אח"כ לפדן ארם, ושוב הזכיר יציאתו מבאר שבע דהיינו מבית המדרש דשם ועבר, אשר משם הלך מיד לחרן ע"ש באריכות. כלל דבריו יציאת יעקב מבאר שבע היה מבית המדרש של שם ועבר, דהיה בבאר שבע כנ"ל.

גדול והיה מסור תחתיו, וקשה לשנות הבחירה, ואעפ"כ ניצול יעקב מכולם, ותרוייהו לבן ועשו נהפכו לו לאהבים כנודע כשבאו אל יעקב, וכל זה היה מחמת שיצא מבאר שבע שם היה בית המדרש של שם ועבר כמ"ש המהרש"א הנ"ל, וזכה לכתר תורה, ומאז השגיח עליו הוא ית' בכבודו ובעצמו בלי אמצעי, וממילא הנהגתו היה חוץ לטבע כנ"ל. ומשום הכי כתיב נמי (משלי ג' כ"א, כ"ג) אצל דברי תורה בני אל ילזו מעימך וגו' אז תלך לבטח דרכיך, כי אף כל הדרכים בחזקת סכנה אבל ע"י התורה הוא ית' ב"ה בכבודו ובעצמו ישגיח עליו, ויהיה הנהגתו חוץ לטבע בכל הענינים, וילך לבטח בדרך וניצול מכל.

והן הן דברי המדרש הנ"ל, דג"כ היה קשה ליה בהאי קרא דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע, הא כבר כתיב לעיל וישמע יעקב וילך פדנה ארם, משום הכי **פתח ר' פנחס בשם רבי הונא בר פפא, אז תלך לבטח זה יעקב דכתיב ויצא יעקב**, ר"ל זו היא יציאה שנייה כתיב ממהרש"א הנ"ל מתחלה הלך מבית אביו ללכת לחרן, אבל כעת יצא מבאר שבע אשר היה שם בית המדרש של שם ועבר, וע"י זה הלך לבטח בדרך, כדכתיב התם במשלי (פסוק כ"א) אל ילזו מעיניך וגו' אז תלך לבטח דרכך וגו' וכנ"ל. וגם **אם תשכב לא תפחד מעשו ולבן**, ר"ל ע"י צאתו כעת מבאר שבע וזכה לכתר תורה כראוי, לא היה מתירא עוד מעשו ולבן, אע"פ כי בחירה נתנה ביד האדם וקשה לשנות הבחירה, אבל ע"י התורה זכה שנשתנה בחירתם, (וכמו כן דרשין גבי מגילת אסתר (ח' ט"ו) ליהודים היתה אורה זו תורה, ועיין מ"ש סדר תצוה מזה מעניני דמגילת אסתר) וכנ"ל, **ושכבת וערבה שנתך וישכב במקום ההוא**, במקום ההוא דייקא, דכיון שזכה לכתר תורה נגלה עליו ה' להשגיח עליו בכבודו ובעצמו, וכיון שראו האבנים כבודו ית' נמסו ונעשו לו כמטה וכסת, ושכב ערב לו שנתנו גם במקום ההוא מקום אבנים כנ"ל באריכות והבן.

כלל דברינו אחינו בני ישראל בדרוש הלזה, ע"י מעשי

בעשותו מצות ה'

(כת"י פראג)

ורך עד שיהיו תחתיו כמטה וכסת עכ"ל. ולפ"ז זהו שאמר הכתוב, **ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא**, במקום ההוא דייקא, אף שהיה מקום אבנים ואינו טוב לשכב עליהם כנודע, אבל אצל יעקב אביו שפיר היתה שכיבה מעלייתא גם במקום ההוא, כי האבנים המסו ונעשו לו רענן ורך כמטה וכסת וכנ"ל במדרש. וזהו שאמר נמי המדרש רבה הנ"ל **ושכבת וערבה שנתך וישכב במקום ההוא**, ר"ל אף במקום ההוא שהיה מקום אבנים, מ"מ ערבה לו שנתו כי נעשו לו כמטה וכסת וזה פשוט.

תו אקדים מה דאיתא במדרש תנחומא והובא בנזר הקודש שם, כיון שראו האבנים כבודו של הקב"ה נמסו כולם כו', מדבריו למדנו מחמת שנגלה הקב"ה על יעקב נמסו האבנים תחתיו, וכ"כ בהדיא שם הנזר הקודש. אך במה זכה יעקב שנגלה עליו כבודו ית', כתב הנזר הקודש שם סי' ב' היה ע"י התורה שלמד בבית המדרש של שם ועבר, כי בעלי התורה שתורתם אומנתם זכו לכתר תורה כראוי, הקב"ה משגיח עליהם בכבודו ובעצמו כדאיתא בחכמי האמת. ולפיכך בצאתו מבאר שבע מבית המדרש של שם ועבר כנ"ל, באותו פרק ה' ניצב עליו, ופירש"י לשמרו, כי מאז זכה לכתר תורה כראוי, ומאז השגיח עליו ה' ב"ה בכבודו ובעצמו בלי אמצעי, זהו תוכן דברי נזר הקודש הנ"ל.

והנה כבר נזכר לעיל תוך הדרוש, באם הצדיקים עומד תחת השגחתו ית' ב"ה בלי אמצעי, אז הנהגתו חוץ לטבע, כי הוא ית' המציא הטבע יש מאין שהוא חוץ לטבע, אף כך תמיד כל פעולת הנהגתו חוץ לטבע, מה שאין כן מי שלא זכה לכתר תורה, אז השגחתו ע"י אמצעי והוא ע"י מלאך, כדכתיב חונה מלאך ה' סביב ליריאו, ואצל זה כל הנהגתו כי אם עפ"י טבע, ועיין לעיל באריכות מזה, (וגם הנזר הקודש הנ"ל מאריך שם בזה). והנה כבר ידוע הבחירה נתנה בידי אדם וקשה לשנות הבחירה, (ומשום הכי כתבו זהו היה הנס הגדול אצל אחשוורוש והמון, שנטלה בחירתם ואחשוורוש נהפך להטיב עם ישראל, וזהו חוץ לטבע כי קשה לשנות הבחירה), וכן נודע כל הדרכים בחזקת סכנה המה, וא"כ ממילא יעקב היה מרחיק נדוד לחוץ לארץ לבדו, והיה לו סכנת דרכים, וכן עשו רדף אבתריה כנודע, וכן אצל לבן היה רמאי

יו"ל מכת"ק ע"י

להערות והארות:

seforimvelt@gmail.com